

Istraživanje o stavovima srednjoškolaca u Srbiji prema Evropskoj uniji

Istraživanje o stavovima srednjoškolaca u Srbiji prema Evropskoj uniji

Beograd, 2024.

Izdavač: Beogradska otvorena škola (BOŠ)
Bulevar oslobođenja 177, 11000 Beograd, Srbija

www.bos.rs

Autori: Aleksandar Bogdanović, Marija Todorović

Urednici: Branislav Cvetković, Miljana Jovanović, Tamara Arsić

Dizajn: Dana Tasovac

Prelom: Dana Tasovac, Damir Matić

Lektura i korektura: Marijana Milošević

Ovo istraživanje je nastalo u okviru projekta „Civilno društvo za unapređenje pristupanja Srbije Evropskoj uniji – Europe ASAP”, koji realizuje Beogradska otvorena škola uz podršku Švedske. Stavovi i mišljenja autora izneti u ovoj publikaciji ne predstavljaju nužno i mišljenje donatora.

Termini izraženi u ovom istraživanju u gramatičkom muškom rodu podrazumevaju prirodni muški i ženski rod lica na koje se odnose.

Sadržaj

Sažetak	7
1. Uvod	9
2. Kontekst i predmet istraživanja	10
3. Metodologija.....	13
4. Rezultati istraživanja	14
4.1. Opšti stavovi srednjoškolaca o EU	14
4.2. Aktuelne teme, važne za srednjoškolce, u vezi s pristupanjem Srbije EU.....	23
4.3. Faktori koji doprinose izgradnji stavova srednjoškolaca u vezi s pristupanjem Srbije EU	28
5. Zaključci i preporuke.....	34
Literatura	38

Lista skraćénica

Skraćenice	Pun naziv
BOŠ	Beogradska otvorena škola
EU	Evropska unija
Europe ASAP	„Civilno društvo za unapređenje pristupanja Srbije Evropskoj uniji – Europe ASAP“
EPuS	Evropski pokret u Srbiji
FES	Fondacija „Fridrih Ebert“
KOMS	Krovna organizacija mladih Srbije
MTO	Ministarstvo turizma i omladine

Sažetak

Evropska integracija Republike Srbije traje bezmalo dve decenije. Posledica dužine procesa je razočaranje, posebno dela društva koje je demokratsko, progresivno i proevropski orijentisano. Kada je reč o stavu mladih prema Evropskoj uniji, većina istraživanja objavljena nakon 2009. godine ukazuje da mladi ne podržavaju ulazak Srbije u EU. Mladi u Srbiji su raznolika društvena grupa budući da je njome obuhvaćeno stanovništvo starosti između 15 i 30 godina. Nalazi dosadašnjih istraživanja ukazuju da s rastom broja godina i obrazovanja raste podrška za ulazak Srbije u EU, kao i da je podrška veća među ženama u ispitanoj populaciji. Sledstveno tome, izvedena je polazna teza da je među srednjoškolskom populacijom najmanja podrška Evropskoj uniji.

Ovo istraživanje je bilo fokusirano na razumevanje stavova aktuelne generacije srednjoškolaca i srednjoškolki u Srbiji o pristupanju EU (rođenih između 2005. i 2009. godine). Istraživanje je obuhvatilo utvrđivanje njihovih dominantnih stavova prema Evropskoj uniji; zatim utvrđivanje aktuelnih tema važnih za srednjoškolce u procesu pristupanja i identifikaciju faktora koji doprinose izgradnji stavova prema EU. Pregled postojećih istraživanja je stvorio osnovu za intervju u fokus-grupama, a koji su bili sprovedeni s učenicima srednjih škola različitog profila u šest gradova Republike Srbije, od oktobra do novembra 2023. Na ovaj način su bili obuhvaćeni svi statistički regioni, osim Kosova*¹.

Istraživanje je pokazalo da su srednjoškolci evroskeptici. Međutim, ne sumnjaju u Evropsku uniju već u izvodljivost evropskog projekta u Republici Srbiji. Evropska unija za njih je sinonim za uređen sistem, poštovanje pravila i jednakost šansi, a što ne prepoznaju u funkcionisanju ovdašnjih javnih vlasti i institucija, kao ni u načinu života i mentalitetu sunarodnika. Stoga je članstvo Srbije u evropskoj porodici neizvesno. Pored toga, sumnji u pozitivan ishod doprinosi ambivalentna percepcija odnosa između Srbije i Evropske unije zbog nedovoljno jasnog interesa EU od članstva Srbije i pitanja

¹ Ovaj naziv ne preudicira stavove o statusu i u skladu je sa Rezolucijom Saveta bezbednosti Ujedinjenih nacija 1244/1999 i mišljenjem Međunarodnog suda pravde o kosovskoj deklaraciji o nezavisnosti.

statusa Kosova. Stanje u Srbiji je loše ako ne dođe do članstva, a ukoliko se promena desi, percipiraju haos zbog otpora dela stanovništva.

Analizom prikupljenih podataka izdvojile su se tri velike oblasti važne za poimanje odnosa srednjoškolaca prema EU. Pre svega, korpus tema u vezi s predstavom boljeg kvaliteta života (obrazovanje i zapošljavanje, zaštita životne sredine, migracije, bezbednost), zatim identitetske teme (status Kosova i očuvanje elemenata nacionalne kulture, poput vere, pisma, običaja i načina života) i, na posletku, poštovanje pravila kao horizontalna tema. Pristupanje Srbije je viđeno u pozitivnom svetlu kod tema primarno usmerenih na kvalitet života i viši standard, za razliku od identitetskih tema koje se posmatraju u negativnoj konotaciji. Poštovanje pravila, iako poželjno u prvom korpusu tema, ima svoju granicu u identitetskim temama, tj. sve dok se ne zađe u srž srpskog nacionalnog bića. Ispitanici su uvereni da će pravila doneti uniformnost i nov vrednosni okvir koji nije inherentan kulturi naroda na ovim prostorima.

Informisanost o Evropskoj uniji je površna, a interesovanje postoji samo za teme intenzivno prisutne u javnosti. Uglavnom su to već dugo prisutni narativi, kao što je status Kosova. Glavni izvori informacija su društvene mreže, porodica i škola, čak i tradicionalni medij, poput televizijskog programa, ali im ispitanici ne veruju. Neposredno svedočanstvo je važan kriterijum u sagledavanju prikupljenih informacija i zato je lično iskustvo ili iskustvo bliske osobe (rođaci, prijatelji, vršnjaci) najveći izvor kojem veruju. Kada je u pitanju Evropska unija, prevashodno će verovati vršnjacima koji žive ili se školuju u državama članicama.

Program rada sa aktuelnom generacijom srednjoškolaca mora imati dvostruki cilj. Prvi da se motivišu srednjoškolci za društveno-političke teme (uključujući i EU), dok je drugi izgradnja veštine kritičkog mišljenja. U tom smislu je potrebna je primena interaktivnih metoda usmerenih na rešenja (kao što su radionice, debate, simulacije, terenski rad i sl.) koje bi istovremeno bile informativne i podsticale aktivno učestvovanje, timski rad i razvijale kreativnost. Kada je reč o temama (pre svega u vezi sa EU), fokus treba da bude na životnim temama prilagođenim lokalnom kontekstu i nivou znanja i interesovanjima srednjoškolaca. Poželjno je podsticanje razgovora o ličnim iskustvima s putovanja ili iskustvima bliskih vršnjaka i rođaka, pre svega onih koji žive ili rade u EU.

1. Uvod

Beogradska otvorena škola (BOŠ) je započela sprovođenje programa „Civilno društvo za unapređenje procesa pristupanja Srbije Evropskoj uniji – Europe ASAP”, uz podršku Švedske, a sa ciljem da na osnovu povećanja uticaja istraživačkih medija i civilnog društva doprinese unapređenju procesa pristupanja Srbije Evropskoj uniji i razvoju demokratskog društva.

Sastavni deo ovog programa je vršnjačka edukacija mladih, pre svega srednjoškolaca, o evropskoj integraciji Srbije. Polazna osnova za ove aktivnosti bilo je istraživanje o stavovima srednjoškolaca o pristupanju Srbije Evropskoj uniji. Preporuke proizašle iz višemesečnog istraživanja, sprovedenog u drugoj polovini 2023. godine, poslužile su za izradu kurikuluma za obuku vršnjačkih edukatora širom Srbije.

Publikacija je nastala s namerom da se nalazi o stavovima današnjih srednjoškolaca prema EU i pristupanju Srbije u što većoj meri iskoriste za kreiranje edukativnih sadržaja na ovu temu, budući da je domet projekta ograničen, vremenski i prostorno, kao i da je za dugotrajne intervencije potreban sistemski pristup i učešće većeg broja aktera. Nalazi sadržani u okviru ove publikacije su namenjeni za upotrebu svim akterima posvećenim procesu pristupanja Srbije Evropskoj uniji i razvoju demokratskog društva.

U prvom delu publikacije je kratko predstavljen kontekst i definisan predmet istraživanja, a zatim objašnjen metodološki pristup. Najveći deo publikacije zauzima detaljno objašnjenje toka istraživanja s nalazima u pogledu: 1) dominantnih stavova srednjoškolaca u Srbiji prema Evropskoj uniji; 2) aktuelnih tema, važnih za srednjoškolce u vezi s pristupanjem Srbije Evropskoj uniji; 3) faktorima koji doprinose izgradnji stavova srednjoškolaca u vezi s pristupanjem Srbije Evropskoj uniji. U završnom delu dati su zaključci s preporukama.

2. Kontekst i predmet istraživanja

Prošlo je više od dve decenije od početka procesa evropske integracije Republike Srbije, a reforma pravno-istitucionalnog sistema i ekonomski razvoj su i dalje nezavršeni. Dužina procesa je za posledicu imala razočaranje, posebno dela društva koje je demokratsko, progresivno i proevropski orijentisan.

Politička volja Republike Srbije za članstvo u EU je nedvosmisleno iskazana nakon demokratskih promena 2000. godine. Kandidatura za članstvo je podneta krajem 2009. godine da bi, nakon nekoliko godina, Vlada Republike Srbije otpočela pregovore o pristupanju EU u januaru 2014. godine. Prvo pregovaračko poglavlje otvoreno skoro dve godine kasnije, 14. decembra 2015. Srbija je do danas otvorila 22 pregovaračka poglavlja, dva su odmah zatvorena, a 13 poglavlja tek treba da bude otvoreno.

Dosadašnji rezultati pristupanja Srbije Evropskoj uniji su usloveli da Evropska komisija revidira metodologiju proširenja, kako bi proces pristupanja učinila kredibilnijim i bržim. Poglavlja su grupisana u klasterne i Srbija je dosad otvorila dva od šest klastera. Revidirana metodologija pristupanja treba da stvori više prostora za doprinos civilnog društva i učešće u svim reformama i procesima vezanim za pridruživanje. Imajući u vidu dosadašnje rezultate na putu Srbije ka EU, skorašnji razvoj događaja u Istočnoj Evropi, kao i činjenicu da je Srbija pod snažnim anti-EU i antizapadnim uticajima, neophodno je da svi proevropski akteri učine dodatni napor zarad amortizacije negativnog javnog diskursa o evropskoj budućnosti Srbije.

Mladi u Srbiji čine veoma raznoliku društvenu grupu čije stavove i vrednosti formiraju izuzetno dinamične društveno-političke promene karakteristične za prve dve decenije 21. veka. Stabilnost i predvidivost, kao postulate druge polovine 20. veka, zamenile su konstantna promena i prilagođavanje. Globalna dešavanja, poput finansijskih kriza, digitalizacije, klimatskih promena, pandemije i sve intenzivnijih oružanih konflikta imaju odjeka i u Srbiji.

Oficijelna starosna kohorta mladih u Srbiji obuhvata uzrast od 15 do 30 godina. Veliki uzrasni dija-pazon uslovio je i različita politička ponašanja mladih. Generalno, zabrinjavajuće je da se kod mladih politika u velikoj meri doživljava kao mesto ostvarivanja ličnih interesa, a manje kao mesto debate o javnom interesu. Dominacija osećaja da se stvari događaju mimo njih i bez njihovog znanja, dovodi do (samo)isključivanja mladih iz političkog polja. Zato je politika među mladima u veoma maloj meri popularna. Međutim, to ne znači da mladi nisu informisani o događajima i ključnim političkim procesima (Tomanović i Stanojević, 2015, str. 110). Iako su mladi generalno slabije zainteresovani za učešće u političkom životu (Tomanović, Stanojević, 2015, str. 95; Popadić, Pavlović, Mihailović, 2019; Stojanović, Ivković, 2022, str. 101–105, str. 57), ipak se izdvaja potkategorija van dominantnog trenda. Reč je o starijoj potkategoriji mladih (preko 25 godina), muškarcima, s višim stepenom obrazovanja i životnog iskustva, potencijalno boljeg materijalnog statusa (Tomanović i Stanojević, 2015, str.

98; Popadić, Pavlović, Mihailović, 2019, str. 58; Stojanović, Ivković, 2022, str. 103–104). Ovo ukazuje da se politička socijalizacija, tj. formiranje argumentovanih političkih stavova, dešava u starijim životnom dobu, pre svega na univerzitetu (Tomanović i Stanojević, 2015, str. 98), što ne znači da mladi srednjoškolskog uzrasta nemaju neke političke stavove.

Kada je reč o pristupanju Srbije Evropskoj uniji, starija potkategorija mladih odrastala je uz narativ o važnosti i neophodnosti pridruživanja Srbije državama EU u javnom diskursu i imala velika (uglavnom pozitivna) očekivanja. Pitanje je u kojoj meri mladi uzrasta od 15 do 19 godina pristupanje Srbije smatraju relevantnom temom o kojoj bi trebalo da se informišu, da dublje promišljaju i, na kraju, formiraju stavove, naročito imajući u vidu rezultate i dužinu trajanja procesa evrointegracija.

Ugrubo posmatrano, mladi ne podržavaju ulazak Srbije u EU. Štaviše, mladi u Srbiji su najveći protivnici članstva u EU u regionu Zapadnog Balkana (Popadić, Pavlović, Mihailović, 2019, str. 74). Zanimljivo je da se razlikuju podaci o podršci mladih članstvu Srbije u EU u dosadašnjim istraživanjima² i da se opseg podrške kreće od četvrtine do polovine mladih. Istraživanja Krovne organizacije mladih Srbije (KOMS) i Ministarstva turizma i omladine (MTO) imaju obrnute trendove. Podaci KOMS-a ukazuju da podrška opada od 2017. godine (Stojanović, Ivković, 2022, str. 137). Prema podacima MTO raste od 2015, a naročito 2020. i 2021. godine (*Nina media research*, 2022, str. 279). Istraživanja Evropskog pokreta u Srbiji (EPuS) i Fondacije „Fridrih Ebert” (FES), takođe, ne daju ujednačenu sliku o podršci. Prema podacima EPuS-a, 40% mladih podržava članstvo Srbije u EU (Evropski pokret u Srbiji i Fakultet političkih nauka, 2016, str. 45). Prema podacima oba istraživanja FES-a, svaki treći ispitanik podržava članstvo Srbije u EU (Tomanović i Stanojević, 2015, str. 107; Popadić, Pavlović, Mihailović, 2019, str. 73). Pritom, u gotovo svim navedenim istraživanjima negde oko trećine ispitanika je neopredeljeno, što ukazuje na značajan potencijal za dalji rad sa ovom društvenom grupom.

Međutim, većina navedenih istraživanja slaže se s nalazom da s rastom broja godina (i obrazovanja) raste podrška Evropskoj uniji i da ispitanice u istraživanjima više podržavaju proces ulaska Srbije u EU. To se poklapa i s već navedenim nalazima o političkoj participaciji i ukazuje da su ova dva procesa u korelaciji. Razliku čini pol, budući da su ispitanici u istraživanju zainteresovaniji za učešće u javnom političkom životu, a ispitanice podržavaju članstvo Srbije u EU. Ključan podatak, značajan za ovo istraživanje, jeste da među srednjoškolcima najmanja podrška EU, kao i da su ujedno najmanje zainteresovani za političku participaciju.

Upravo ovo istraživanje treba da doprinese boljem razumevanju u izgradnji stavova srednjoškolaca u vezi s pristupanjem Srbije EU. Iako se politička socijalizacija dešava u kasnijem uzrastu, srednjoškolci ipak formiraju određeni stav u odnosu na EU, ali je pitanje u kom kontekstu i pod uticajem kojih faktora. Postoji nekoliko pretpostavki koje bi u ovom istraživanju potrebno rasvetliti.

² Korišćena istraživanja: Tomanović, S. i Stanojević, D. (2015). Mladi u Srbiji 2015. Stanja, opažanja, verovanja i nadanja. Beograd: Fondacija „Fridrih Ebert”; Matijević, A., Iazarević, A., Petković, A., Aleksić, J., Maričić, N., Pantović, N. i Bošković, T. (2016). Srbija i Evropa u očima mladih. Pezentacija. Beograd: Evropski pokret u Srbiji; Fakultet političkih nauka Beograd; Popadić, D., Pavlović, Z. i Mihailović, S. (2019). Mladi u Srbiji 2018/2019. Beograd: Fondacija „Fridrih Ebert”; Stojanović, B. i Ivković, I. (2022). Alternativni izveštaj o položaju i potrebama mladih za 2022. godinu. Beograd: Krovna organizacija mladih Srbije; Ninamedia. (2022). Istraživanje položaja i potreba mladih u Republici Srbiji – terensko istraživanje. Beograd: Ministarstvo turizma i omladine.

Pretpostavka je da na formiranje stavova prema EU različitih starosnih potkategorija mladih utiču različite teme, a koje su dominantne u javnom mnjenju u određenom periodu i formirane su pod uticajem domaćih i globalnih dešavanja. U kontekstu evropske integracije, izuzev konstantno prisutnih tema statusa Kosova, očuvanja kulture i identiteta i distance prema manjinama, povremeno su bile prisutne teme poput: izručenja haških optuženika, mera štednje, Bregzit, migrantska kriza i sl. Pretpostavka je da ove teme, uz dominantne medijske poruke političkih aktera i interpretaciju pouzdanog izvora informacija u najvećoj meri utiču na formiranje slike kod mladih, a posebno srednjoškolaca, o Evropskoj uniji. Međutim, svakako postoji čitav niz tema koje su važne mladima i koje nisu dnevnopolitičkog karaktera, ali su itekako sastavni deo procesa pristupanja EU. Reč je o temama poput: putovanja, obrazovanja, zaštita životne sredine, digitalizacije i sl. u okviru kojih se mladi, pre svega srednjoškolci, mogu podrobnije informisati i bolje razumeti suštinu procesa pristupanja Srbije EU. Moguće je da bi ove teme mogle probuditi motivaciju za potpunije delanje u javnoj sferi, pre svega u korist evrointegracija, jer bi to otvorilo prostor za osećaj ličnog uticaja u javnoj sferi.

Druga pretpostavka je da postoje izvori informisanja od poverenja u najbližem okruženju srednjoškolaca koji dominantno utiču na njihovo buduće političko ponašanje i odnos prema EU. Naime, smatra se da politički stavovi formiraju u porodici (što je porodica obrazovanija više se priča o politici), te da je porodica važan agens stavova srednjoškolaca (Tomanović i Stojanović, 2015). Pored porodice treba razmotriti u kojoj meri su vršnjaci, zatim profesori (i potencijalno influenseri na društvenim mrežama) dobar kanal za političku socijalizaciju. U tom smislu važno je ispitati kanale informisanja od poverenja, odnosno utvrditi koji su, pored porodice, drugi važni agensi koji kreiraju poruke o EU i političkoj participaciji, koje poruke srednjoškolci od njih dobijaju i, u skladu s tim, specifične aspekte ponašanja srednjoškolaca. Poslednje navedeno se odnosi na motive za informisanje i delanje u javnosti, načine na koje grade argumentaciju i kriterijume za donošenje odluka i sl. Razumevanje ovih aspekata ponašanja mladih, uz utvrđivanje njihove opšte slike o EU, umnogome može doprineti efektivnijem informisanju srednjoškolaca o EU.

Cilj istraživanja je razumevanje sadržaja stavova srednjoškolaca u vezi s pristupanjem Srbije EU, dok su kao posebni potciljevi definisani:

- Utvrditi dominantne stavove srednjoškolaca u Srbiji prema EU;
- Izraditi pregled aktuelnih tema, važnih za srednjoškolce, u vezi s pristupanjem Srbije EU;
- Identifikovati faktore koji doprinose izgradnji stavova srednjoškolaca u vezi s pristupanjem Srbije EU.

3. Metodologija

U analizi je primenjena kombinovana metoda desk istraživanja i intervjua u fokus-grupama. Desk istraživanje se sastojalo od analize sadržaja relevantnih dokumenata (istraživanja, studija, publikacija) u vezi s političkom kulturom mladih u Srbiji, u okviru kojih je akcenat stavljen na stavove o EU. Vremenski opseg konsultovane literature se odnosio na period od 2009. godine, a kada je Srbija zvanično podnela kandidaturu za članstvo. Ujedno, to je granični period kada je većina sadašnje generacije srednjoškolaca rođena (2005–2009) zbog čega starija dokumenta nisu smatrana relevantnim za potrebe ovog istraživanja. Analizom sadržaja se nastojalo utvrditi najčešće pominjani stavovi srednjoškolaca o EU i pregled tema koje oni, u kontekstu pristupanja Srbije EU, smatraju važnim. Međutim, kako analiza nije dala dovoljno podataka, odlučeno je da postanu predmet diskusija u okviru fokus-grupa. Na taj način je pregledana dokumentacija pružila polazne osnove za definisanje tema za izradu vodiča za fokus-grupe.

Istraživački uzorak obuhvatio je srednjoškolce od prvog do četvrtog razreda. U istraživanju je učestvovalo ukupno 50 srednjoškolaca iz različitih stručnih škola i gimnazija iz šest gradova u Republici Srbiji. Od ukupno 50 ispitanika, 26 je bilo muškog pola i 24 ženskog. Fokus-grupe su održane u svim regionima Srbije, s izuzetkom Kosova i Metohije, čime je obezbeđena reprezentativnost u okviru postojećih statističkih regiona (Vojvodina, Beograd, Šumadija i Zapadna Srbija, Južna i Istočna Srbija). Odabrano je šest gradova putem slučajnog odabira, tako da predstavlja određeni region, i u svakom od njih održana jedna fokus-grupa. U sledećim gradovima su održane fokus-grupe: Beograd, Subotica, Užice, Bor, Vranje i Prokuplje.

Istraživanje je sprovedeno u dve faze: desk istraživanje tokom jula 2023, dok su fokus-grupe održane u oktobru i novembru iste godine.

4. Rezultati istraživanja

4.1. Opšti stavovi srednjoškolaca o EU

Početak jedne od fokus-grupa je obeležila upečatljiva asocijacija ispitanice na Evropsku uniju kao *deo čega nikada nećemo da budemo*. Ovakvo viđenje EU najslikovitije prikazuje trenutni stav srednjoškolaca o odnosu Srbije i EU. Naizgled jednostavna, bez ikakvih atributa, izjava odražava svu složenost pogleda na ovu temu, jer sadrži nekoliko slojeva važnih za razumevanje percepcije EU kod sadašnje generacije srednjoškolaca u Srbiji. U njoj su suptilno navedene sve pozitivne i negativne strane ovog procesa, prošlost, budućnost i sadašnjost i doživljaja Srbije i sagledavanje EU. Razotkrivanje zamršene veze odnosa između slojeva bio je zadatak tokom analize stavova ispitanika na ovu temu.

U nastojanju da se u što većoj meri obuhvate, razumeju i objasne svi elementi ispitanici su prvo odgovarali na asocijacije o EU, da bi se potom prešlo na identifikaciju informacija o EU kojima su izloženi srednjoškolci i da bi se pokrenula diskusija. Tokom diskusija ispitanici su svoje stavove objasnili pomoću okvira koji je iskorišćen kao osnova za analizu:

- Većina ispitanika je stavove objasnila dihotomijom na relaciji Srbija – EU;
- Većina ispitanika je izdvojila odlike pravnog i političkog sistema, kao i način života u Srbiji i EU, objašnjavajući ih u pozitivnoj i negativnoj konotaciji.

Evropsku uniju su ispitanici doživeli kao moćnu zajednicu država evropskog kontinenta, vođenu interesima članica koje dele tzv. zapadni sistem vrednosti. Već su u prvim asocijacijama istaknuli obrisi liberalnog vrednosnog okvira poput poretka zasnovanog na pravilima i delovanja rukovođenog interesima, čija su dostignuća u vidu slobode kretanja (moćni pasoši, Šengen zona) i moćne valute (evro) krucijalne odrednice za doživljaj uspešnosti ustrojstva političkog sistema. Reč je o ekskluzivnom klubu, dominantnom u odnosu na većinu država Evrope i sveta.

Ujedinjenje više zemalja, koji imaju... oni jesu različiti, ali imaju kao neki svoj isti interes za koji se zalažu, za tu jednu stvar. I imaju neka pravila koja ih drže u toj zajednici... da... (Ispitanica 1, Užice)

Na neku moć. Na nešto moćno. (Ispitanica 2, Prokuplje)

Zajednica koja ima moć nad drugim državama koje nisu u Evropskoj uniji. (Ispitanica 2, Užice)

Meni misao ode kad kažete Evropska unija, zapadni sistem vrednosti, tu se odmah spadaju neke jače sile, ali ne pita se ništa samo Evropska unija, odmah uz nju mi ide i Amerika sama, zato što se i ona tu dosta pita. Tako da reći ćemo moćne zapadne zemlje Evrope, zajedno sa Amerikom, Sjedinjene Američke Države... a i dobra je to zajednica za njih. (Ispitanik 4, Užice)

Pa, rekao bih veliko i konekcija. Ako smem da kažem zašto? Evropa kao kontinent je veoma raznovrsna i imamo dosta manjih država, to znamo. Ali za razliku od nekih prošlih i trenutnih sila kao što su

Amerika, Kina, Indija, Rusija i slično, možemo da vidimo da su to dosta velike ujedinjene države, sa mnogo većom populacijom, industrijom i slično, zato što... Pa, imaju više prostora i više ljudi, logično. To je nešto što manje države, čak i ako nama izgledaju velike kao Nemačka, Francuska i slično ne mogu da dostignu... Tako da ja verujem da se mora spojiti sva moć Evrope zajedno, kako bi bilo... moglo da ostane relevantno u internacionalnoj politici. (Ispitanik 2, Subotica)

Po pitanju ciljeva Evropske unije postoji podjeljenost među ispitanicima. Jedan deo ispitanika je EU video kao interesno motivisanu zajednicu država, dok se neznatno veći broj izjava ispitanika odnosio na druge ciljeve, poput mira i razvoja unutar EU, ali i u svetu. U njihovim očima Evropska unija se bavi razvojem i opštim blagostanjem, odnosno ulaže u razvoj puteva, izgradnju bolnica, opremanje škola ili dostavljanje humanitarne pomoći.

Pa možda je njihov cilj da se mir drži u celom svetu, da ne bude ratova. (Ispitanica 5, Prokuplje)

Pa, ne neku kao ekonomičnost, sjedinjenost nekih država kao zarad dobrote. Kao, ne znam, bržeg, boljeg... boljeg života. (Ispitanik 1, Prokuplje)

Znam, dosta doniraju, na primer sirotištima, ovaj, bolnicama, onako intezivnim... bave se kao tom pomaganju ljudima da bude bolje, da bude mir i sve to, što je UE-Ispitanik 4 (...), građevinama... odnosi ma između ljudi, između država, da spreče ratove, ali sad... (Ispitanik 6, Užice)

Druga grupa ispitanika ciljeve EU objašnjava u drugačijem svetlu. Prvenstveno u negativnom kontekstu, navode ekonomske interese ili uske nacionalne interese država članica kao srž postojanja EU. Pritom naglašavaju razliku između prakse i proklamovanih stavova EU, istovremeno izražavajući skepticizam prema ideji pristupanja Srbije EU upravo iz ovih razloga. Licemernost i interes su izrazito negativna obeležja Evropske unije u očima ispitanika.

Službeno pomoć ljudima, razvoj Evrope, razvoj sveta, mir, harmonija, sve ono lepo. A neslužbeno, svašta već pomalo. Sad, jest da su svi oni u Uniji, ali oni gledaju svoj, znači kako da sačuvaju svoju državu i to i na primer, ovaj stvaraju se tu veliki problemi, ja ne znam kako će oni da izađu iz njih. (Ispitanik 4, Užice)

Licemernost laži, prevare... bajke za decu malu... Ti meni ovo, ja tebi ovo, veruj mi, brate... Ti meni daj ovo, ja ću tebi za uzvrat da se ne buniš, uceniću te i slično. (Ispitanik 6, Subotica)

U suštini ne bi oni nas primili da nemaju nekog interesa, zato što je takav svet danas, zašto je Bugarska... oni imaju gori standard od nas, nisu oni... gore su uređeni od nas, zašto su oni tamo? Ne znam da li se to neko nekad zapitao, ali sigurno zbog nekih interesa i sigurno da oni imaju neki interes od nas, mi bi već bili u Evropskoj uniji, tako da uvek se vrti oko tih nekih interesa i oko tog nekog novca, i to više nije normalno ako mene pitate, tako bilo bi verovatno nečega, ne znam tačno čega, ali bilo bi nečega. (Ispitanik 2, Vranje)

Evropska unija je među ispitanicima shvaćena prvenstveno kao politička zajednica sa ne baš jasnom slikom o njenim pravim ciljevima. Međutim, postoji i drugačija percepcija, iako u značajnoj manjini, koja u prvi plan izdvaja kulturu. U analizi je navedena baš zbog svoje autentičnosti koja odstupa od većinskog doživljaja Evropske unije.

Kada se spomene Evropska unija meni baš i ne padaju takvi neki politički stavovi, već, amm, Evropa kao kultura, evropska kultura, i Unija kao jedna velika zajednica. (Ispitanica 7, Bor)

Uređenost je najviše isticana odlika evropskog pravnog i političkog sistema. Po shvatanju ispitanika reč je o sistemu zasnovanom na pravilima i standardima kojima su regulisane brojne životne oblasti. Postojanje pravila i standarda samo po sebi nije dovoljno, po mišljenju srednjoškolaca, već se efikasnost čitavog sistema zasniva na njihovom poštovanju. S jedne strane, disciplinovanost je rezultat strogih kazni, dok je s druge strane postao i način života stanovnika država članica. Takav sistem je omogućio viši životni standard, bolje uslove za školovanje i zaposlenje ili čistu životnu sredinu. Prema shvatanju ispitanika, takav sistem je predstava dobrog života.

Pa u Evropskoj uniji ima dosta, kako da kažem, pravila koja mora ta država da poštuje i onda čim ta država uopšte prestane da poštuje ta pravila, oni daju kao neke pretnje kao... I to utiče na celu državu, to ne utiče samo na vlast. I na primer, kad bi došlo to u Srbiju, mi... ne bi polovina nas poštovala neka pravila, zato što smo navikli na drugačiji život, drugačije ponašanje i ostalo. (Ispitanica 3, Prokuplje)

Pa ono što se vidi kad neki putnik dođe u neku zemlju Evropske unije, a to je da je sve čisto, sređeno... ovaj, da se sve, da se sve reguliše, to što je neko spomenuo da su visoke kazne, ali da se te mere stvarno sprovode, odnosno da se stvarno kontroliše ponašanje ljudi u smislu bacanja smeća. (Ispitanik 1, Vranje)

Nasuprot tome, koncentracija moći u povlašćenim grupama, korupcija i veze odlikuju politički i pravni sistem Srbije. Iako u Srbiji postoje pravila, ona se suštinski ne primenjuju, odnosno ne važe za svakog isto. To je delom rezultat nedovoljne primene pravila (shvaćenih krajnje uopšteno), tj. relaksiranog i fleksibilnog sprovođenja, pri čemu je ključni faktor mentalitet stanovnika Srbije (i Balkana). Mentalitet zauzima značajno mesto u objašnjavanju odnosa srednjoškolaca prema EU, jer je značajan za identifikaciju sa zajednicom i ujedno prepreka na putu ka Evropskoj uniji. Ambivalentnost prema mentalitetu ide čak do nivoa kolektivne frustracije, jer kako je objasnio jedan ispitanik: *mi na neki način mrzimo našu zemlju i mislimo da je naša zemlja loša i zato to radimo*. O mentalitetu će biti više reči u drugim delovima analize upravo zbog njegovog značaja za obradu ove teme.

Ljudi koji žive u ovoj državi su navikli na neki ovaj sistem i preko nekih, ne znam, načina, naravno korupcijom, šta već, se snalaze i dobro zarađuju, njima to odgovara i njima odgovara da preko veze mogu da nađu posao, da primaju dobru platu, njima odgovara da preko veze mogu da idu kod lekara, njima odgovara preko veze policajac koji je od tetke brat ne znam, njima ne napiše kaznu ako su vozili (smeh) ne znam, svi su navikli na to i velikodušno im odgovara i kad bi se promenilo... (Ispitanica 3, Vranje).

VR – Ispitanik 7: Takav smo narod, da i ja isto mislim da ne bi se uklopili.

Moderator: A što to mislite?

VR – Ispitanik 7: Pa... jednostavno, kažem, takav smo narod.

Moderator: Šta to znači? Okej, takav smo narod, ali moraš da mi daš objašnjenje.

VR – Ispitanik 7: Takav smo narod, u tom smislu da ne poštujemo ni ona pravila koja sad imamo, a kamoli kad bi se uklopili u Evropsku uniju.

Moderator: Kakva su to pravila?

VR – Ispitanik 7: Pa ne znam. (Ispitanik 7, Vranje)

Naravno, posledice su suprotne projektovanoj slici dobrog života u Evropskoj uniji. Ispitanici primećuju opadanje kvaliteta obrazovanja, nepotizam u zdravstvu, smanjene prilika za zapošljavanje, zagađenu životnu sredinu, loše uređene gradske i ruralne javne površine i smanjeni osećaj lične bezbednosti.

Nažalost, mislim... Mnogo profesora dolazi preko stranke, ne znam koliko je to tačno i sve, ali je mnogo... mnogo tužno što dolazi, na primer, učiteljica, koja treba da nauči tu decu svemu tome, a ništa ne prenesu znanje. Dolaze neki profesori koji dolaze, eto tako, kažu, preko stranke, dođu da nam predaju neke predmete ili nešto, oni nemaju veze sa vezom. I sve kažu samo kao sveska, knjiga, sveska, knjiga i sami da učimo i mi sami. To... to se sada, nažalost, sve više i više dešava, ali, volela bih eto to, na primer, da se poboljša i da se vrše velike promene i provere kada se zapošljavaju u školama. (Ispitanica 3, Prokuplje)

Više prilika i mogućnosti je ujedno odlika i posledica uređenog sistema Evropske unije i ima izrazito pozitivnu konotaciju u očima ispitanika viđenu kao prednost u odnosu na Srbiju. Ispitanici je doživljavaju kao jednakost šansi (*zaslužujemo jednak start za sve, jednaku priliku za sve*) što im sistem u Srbiji ne obezbeđuje u dovoljnoj meri. U njihovom uzrastu, jednakost šansi je važan činilac za obrazovanje i mogućnost zapošljavanja te je odsustvo istih generator migracija kao jedne od životnih strategija o kojoj razmišljaju ispitanici.

Pa ja, iskreno, mislim da tamo ima više mogućnosti za nas, zato što ako mi želimo da naučimo više, oni će nam dati više, u Srbiji... postoji u Srbiji, ne kažem da ne postoji, ali mislim da je to na nižem nivou, da oni imaju ako želiš da naučiš više, ako želiš da radiš to, imaš specijalne programe samo za tebe, ali moraš da radiš dosta. (Ispitanik 3, Vranje)

Zato što su bolji uslovi, bolje školovanje, posle veća mogućnost što se tiče posla i onda sigurno da bi to značilo, mislim pošto svakako već planiramo da se selimo. (Ispitanica 8, Užice)

Ja bih odmah promenio način života, zato što se meni taj način života više sviđa, ne sviđa mi se nikakva korupcija, niti ništa što se dešava u našoj državi, što nije u redu. Meni se sviđa da sve bude po standardu, ti si zadnji, čekaćeš, ali ne može niko da prođe pre tebe, što je bio primer za redove... mislim, to je nekako meni bolje, ja ne mogu da gledam ljude koji uspevaju tako i njima je sve dobro, nema veze što je drugim loše, oni samo gledaju samo svoj interes i to je meni nešto što se ne sviđa, uopšte. Tako da bih ja odmah promenio svoj način života i zato želim da studiram negde van ove zemlje. (Ispitanik 2, Vranje)

Ipak, način života u Srbiji je uglavnom pozitivno viđen za razliku od EU. Otudženost je ključna karakteristika života u zemljama članicama. Ispitanici smatraju da, i pored višeg standarda i uređenosti, stanovnici u Evropske unije nisu preterano srećni, jer uglavnom vreme provode na poslu, a manje s porodicama i prijateljima. Pritisnuti obavezama, čak i ako se druže, potrebno je da unapred dogovore vreme. Nasuprot tome, život u Srbiji opisuju kao spontan, opušten i slobodan. Odlikuje ga ludost, sklonost zabavi, druženju i veselju, dok su ljudi topli i ljubazni. Stanovnike država EU vide kao hladne i negostoljubive.

Šta je ovde dobro? Pre svega, ja najviše volim ljubaznost naših ljudi, to mislim da ne postoji nigde na ovom svetu, pogotovu ne gore u Americi ili negde po Evropi. Mi imamo najljubaznije ljude na svetu, po mom mišljenju. Kada će, iako te ne poznaju, oni će da te prime u svoju kuću, da te ponude kafom i ako je samo prijatelj tvog prijatelja. Tako da je to najviše što ja volim u našoj zemlji. (Ispitanik 2, Vranje)

Evropska unija i zemlje u njoj, da je to lepo spolja. Da to sve lepo izgleda. Ali im fali neko gostoprimstvo i fali im neka toplota, mislim kako ja to vidim, koju mi, zemlje na Balkanu, imamo i to neko druženje i odmor. Međuljudski odnosi su dosta hladniji nego kod nas i mislim da je to velika mana Evropske unije. Mislim da bi to loše uticalo na našu zemlju ako bi ušli u Evropsku uniju. (Ispitanik 8, Prokuplje)

S druge strane, pozitivno shvaćen način života u Srbiji ima ograničenja. U neku ruku on je prepreka ulasku Srbije u Evropsku uniju, jer je sloboda, shvaćena kao antipod poštovanja pravila, bitan konstitutivni element nacionalnog identiteta. Naime, ispitanici i pored pozitivnog odnosa prema poštovanju pravila, ipak imaju selektivan pristup. Granica je široko prihvaćena odlika nacionalnog identiteta i sve što je pređe tumači se kao nametanje od strane EU. Selektivnost u poštovanju pravila se najbolje očitava na primeru rasprostranjenog mita o pečenju prasića (roštilja) koji se javio među ispitanicima. Drugi primer je odnos prema pravima i slobodama, konkretno LGBT zajednice.

Kao i svaka država koja uđe u Evropsku uniju odriče se te slobode, jer Evropska unija štiti mnoge te, kako da kažem, te zajednice, na primer, najzaštićenija zajednica u celom svetu je LGBTQ, koju većina ne voli, mislim sa razlogom (smeh ostalih ispitanika) mislim neću ja sad o tome da pričam, to nije moje da ja dajem neko svoje mišljenje, ali... ali mislim da bi to bio baš veliki problem ne samo za Srbiju, nego i za svaku državu koja bi ušla u Evropsku uniju... baš zbog toga što ne bismo imali tu slobodu, nego bi morali da poštujemo ta pravila. (Ispitanik 5, Užice)

Deo ispitanika je naveo proces pristupanja Srbije kao prvu asocijaciju na Evropsku uniju budući da o njoj slušaju često i od malena. Narativ o pristupanja je najvećoj meri u vezi s poteškoćama ovog procesa.

Moja prva asocijacija jeste kako ljudi pričaju, kako je teško ući u Evropsku uniju i kada će Srbija da uđe u Evropsku uniju. To je kao nešto što sam ja od malena najviše slušala i to što mene asociraju... asocira na to. (Ispitanica 5, Bor)

Prvo što mi je palo na pamet je... kao karta Evrope i kako mi nismo u njoj. (Ispitanica 6, Beograd)

Pomislim kako Srbija nije u Evropskoj uniji. (Ispitanica 5, Prokuplje)

Pa deo čega nikada nećemo da budemo. (Ispitanica 3, Vranje)

Ispitanici su podeljeni po pitanju ulaska Srbije u EU, jer istovremeno sagledavaju pozitivnu i negativnu stranu, iako detaljnije argumentuju negativne posledice.³ (Vidi u **Tabeli 1**) Zanimljivo je da se niko od ispitanika nije decidno izrazio za ulazak Srbije i da je više onih koji su neodlučni ili imaju stav da bi ulazak bio loša odluka za budućnost Srbije. Beogradska grupa se naročito istakla po opisanom stavu. Primetno je da informisaniji ispitanici zauzimaju rezervisan stav prema procesu pristupanja iako su svesni pozitivnih strana.

Argumentacija navođena u korist pristupanja Evropskoj uniji i očekivanih pozitivne strana procesa se odnosi na opipljive koristi od takvog procesa i podrazumeva razvoj ekonomije, poboljšanje finansijsko-materijalnog stanja i drugih činilaca dobrog životnog standarda, poput boljih prilika za obrazovanje i zaposlenje, zdravu životnu sredinu i osećaj veće lične sigurnosti. Poštovanje pravila je važan preduslov za sve navedeno. Saradnja sa ostatkom sveta se takođe javila kao pozitivan ishod. Nivo argumentacije nije ujednačen, kreće se od opštih izjava do vrlo konkretnih očekivanja, i po identifikovanim oblastima izgleda ovako:

Zaštita životne sredine: sigurno bi bilo čistije, bilo bi lepše, normalno, rešili bismo problem zagađenja, ne bi bacali otpatke na zemlju, na ulici nema smeća, lepše je na ulici, ne zagađuje se priroda, ljudi bi krenuli da recikliraju, boravak u prirodi za naše zdravlje.

Obrazovanje: da bi možda školstvo bilo na nekom većem nivou, obrazovanje da bi bilo na boljem nivou, obrazovni sistem bi se promenio za neke stvari, da ulažu nešto i u školovanje, bolji uslovi, bolje školovanje, posle veća mogućnost što se tiče posla, stroži sistem u školama, ne bi stavljali toliko stvari u udžbenike, smanjio bi se stres zbog toga, više obrazovanih ljudi.

Životni standard: bolji život, bolji uslovi za život, veće plate, da se promeni plata, pristupačnije cene, nivo zapošljavanja veći, manje siromašnih ljudi, veća stopa zapošljavanja, imali bi uslove za život.

³ Analizom izjava utvrđeno je skoro identično pominjanje samo jedne vrste izjava po ispitaniku (EU negativno – 29, EU pozitivno – 24), ali su izjave o negativnim ishodima više puta navedene (59), u odnosu na pozitivne (41).

Poštovanje pravila: da svaki bolesnik bude prioritet, da svaki građanin bude prioritet za sve, ne može bilo ko da se zaposli na nekom višem mestu, nikakva korupcija, prilagodili bismo se tom načinu života, imali bismo strožu kontrolu, bolje da bude strože, velike kazne, promena mentaliteta, ljudi bi mogli da se naviknu na to, neki bi se uklopili, morali bi da menjaju svoja razmišljanja i svoje stavove, to što maloletnici ne bi imali pristup cigarama, više discipline verovatno.

Ekonomija: ekonomija bi otišla u nebo, da bi ekonomija naše države sigurno bila jača, lakši bi bio uvoz i izvoz, ne bi postojala carina, ispunili bismo uslove za uvođenje evra, pristup fondovima, možda bi dobili još neku veću pomoć Evropske unije s neke strane, dobili bismo dosta novca od toga.

Bezbednost: rešili bismo problem nasilja u saobraćaju, da se ne brinemo da nam se nešto ne desi kad izađemo napolje, narkomani i ljudi koji napadaju decu na ulici bi se smanjio, azil za pse da ih nema na ulici, manje migranata u Srbiji.

Saradnja sa svetom: možda bi se čulo za nas, proširili bi nam se putevi, imali bismo kontakt s drugim zemljama, ako se izolujemo, ne možemo ništa da postignemo.

Ostalo: dosta bi se izgradili u svakom smislu, razvijenija država, veće subvencije našim poljoprivrednicima, transportne mreže će doneti benefite.

Argumentacija navođena protiv pristupanja Evropskoj uniji i očekivanih negativnih posledica ovog procesa se znatno razlikuje. Primetan je veći akcenat na identitetske teme (nacionalni identitet, status Kosova), o kojima je se više i dublje raspravljalo na diskusijama, čak je i poštovanje pravila posmatrano u ovom kontekstu. Životni standard i saradnja sa svetom su u manjoj meri navođeni kao argumentacija za evroskepticizam. Kao i kod pozitivne argumentacije nivo je različit, obuhvata dijapazon od opštih izjava do vrlo konkretnih i kapilarnih očekivanja. Oblasti su sledeće:

Poštovanje pravila: Balkan i ostatak sveta nije isto, na Balkanu ljudi nisu navikli da poštuju ta pravila, srpski mentalitet ne bi mogao da podnese sva ta pravila, ljudi sa srpskim mentalitetom se ne bi adaptirali na to, jednostavno ljudi neće da kapiraju to... niko ništa da poštuje, takav smo narod, ne bi se uklopili, ne bi se uklopili ljudi pošto smo takav narod, oni bi to bojkotovali, ne poštujemo pravila koja sad imamo, a kamoli kad bi se uklopili u Evropsku uniju, nastala bi zbrka i problemi, niko to ne bi dozvolio, kad bi se promenilo... njima bi smetalo, nametanje njihovih ciljeva, ideja na nas kao narod, mogao bi čak da ispadne sukob građana i tih nekih viših vlasti, da bi se narod pobunio, da ispadne neki kaos, nametanje njihovih planova i ciljeva koji nama nisu učestali i na koje nismo navikli, eto te gej parade, na primer, kaos i narod bi se pobunio, mi imamo mnogo veliku slobodu za razliku od ostalih država, odriče se slobode, morali bismo da poštujemo ta pravila, još više bi podivljavao na neki način, da bi u inat pravili još više problema, ne znači da će narod u Srbiji da se promeni na dobar način, uvek se nađe neko ko će da radi po svom koliko god ona bila striktna, Srbi ne bi prihvatili (pravila) dok je god još ta generacija starijih.

Nacionalni identitet: izgubili bismo nešto naše, prihvatili nešto tuđe, naša vera se ne poštuje, ne bih volela da se menja ni naša tradicija, naše navike, naša veselja, zapostavićemo svoju tradiciju, da

se manje družimo, da se manje okupljamo, morali bismo da slavimo katolički Božić, možda bismo morali da ukinemo ćirilicu kao pismo, čisto ispiranje mozga, nema više prava, izgubila bi se sva ta sloboda i opuštenost koju ovaj narod ima, izgubili bi mnogo slobode koju mi ovde imamo, gubljenje naše valute.

Kosovo: stavlja nas situaciju pred početak Prvog svetskog rata, šta je Srbiji garancija ako pristane na bilo šta što je vezano za Kosovo, šta će biti garancija Srbiji da će Evropska unija poštovati svoje dogovore nakon toga sa Srbijom, mi tu garanciju nemamo niti ćemo ikada imati, suverenitet naše države bi se promenio, znači da se mi pozdravimo sa njom (KiM), oni nas prisiljavaju da jedino ako priznamo nezavisnost KiM... tako bismo mogli da uđemo, dosta ljudi bi izgubili svoju kulturu i dom na Kosovu, izgubili bi osećaj tog mesta gde su odrasli, verovatno se odričemo KiM, da bi mi ušli u tu EU... mislim da bi trebali da priznamo Kosovo, pitanje je vremena kada će to pući, mogao bi se desiti otcepljenje nekih drugih autonomnih pokrajina.

Životni standard: niko ne garantuje da bi kod nas tako bilo što se tiče zapošljavanja, štrajkovi bi bili stalni, možda bi čak bile i lošije plate, ljudi ne mogu da priušte (da poštuju više standarde), džaba povećanje plate (kad sve živo poskupljuje), ješčemo meso od matičnih ćelija(...)

Saradnja sa svetom: pokvarili bismo neke diplomatske odnose sa njima (Rusija, istočne države, Kina, članice BRIKS-a), izgubili bismo dosta na nafti, gasu, na tako nekim stvarima, to Rusija kontroliše, padamo kao vojna sila sigurno (jer vojnu opremu uvozimo iz Kine i Rusije).

Emigracija: ljudi bi pravili papire i selili bi se tamo dok se država ne razvije, svi će da uzmu papire da idu iz države, natalitet se smanjuje, emigracija bi se samo ubrzala... ljudi ne žele da žive ovde iz socio-ekonomskih razloga.

Ostalo: šta je garancija Srbiji da Evropska unija neće propasti sutra, dosta poljoprivrednika možda ne bi ispunilo taj evropski standard, moraju svi da imaju nove traktore, ali ljudi ne mogu da priušte, potrošićemo puno para.

Analiza izjava po polu ispitanika ukazuje da su ispitanice naklonjenije EU i da su Srbiju sagledale pretežno u negativnom svetlu. Istovremeno, prilično su skeptične po pitanju posledica pristupanja Srbije (Vidi u **Tabeli 1**). Ova kontradiktornost se potencijalno može objasniti pridavanjem značaja uređenosti i poštovanju pravila koje je prisutnije među ispitanicama i skepticizmu u pogledu realizacije istih u Srbiji. Međutim, ponuđeno objašnjenje nije u dovoljnoj meri utemeljeno i treba ga uzeti s rezervom i proveriti dodatnim istraživanjem.

Tabela 1. Stavovi ispitanika o Srbiji i EU i posledicama pristupanja Srbije EU po polu

Stavovi ispitanika	Ukupan broj pominjanja izjava			Jedno pominjanje izjave po ispitaniku		
	Pol = M	Pol = Ž	Ukupna	Pol = M	Pol = Ž	Ukupno
Percepcija Srbije i EU						
Srbija neutralno	0	1	1	0	1	1
EU neutralno	9	7	16	7	6	13
Srbija negativno	30	35	65	11	14	25
Srbija pozitivno	5	7	12	4	3	7
EU negativno	27	16	43	12	10	22
EU pozitivno	25	37	62	12	13	25
Posledice ulaska u EU						
Posledice ulaska u EU – pozitivno	19	22	41	11	13	24
Posledice ulaska u EU – negativno	25	34	59	12	17	29

Identifikovane oblasti su bile okosnica diskusije među ispitanicima čija detaljnija analiza se nalazi u narednom poglavlju. Pre nastavka važno je istaći uočenu posledicu sveukupnih uverenja među srednjoškolicima. Reč je specifičnom amalgamu straha i nepoverenja u proces pristupanja Srbije EU.

Iako ispitanici imaju dojam o EU kao moćnoj i dominantnoj političkoj zajednici evropskih država u međunarodnim odnosima, čiji pravno-politički sistem i način života može doprineti boljitku Srbije i njima lično, oni ipak nemaju čvrsto uverenje o pozitivnom ishodu takvog procesa. Njihov stav o ulasku Srbije u evropsku porodicu se kreće od neutralnosti do otvorenog protivljenja.

Dve su stvari tome doprinele. S jedne strane, sama EU čija je doslednost u očima ispitanika pod znakom pitanja, kako zbog uopštenih ciljeva delovanja tako i zbog odnosa sa Srbijom, imajući u vidu razvoj situacije na Kosovu. S druge strane, skepticizam prema promeni mentaliteta stanovnika Srbije deluje kao nepremostiva barijera.

Strah se očitava u iracionalnim projekcijama o stanju pobune naroda, besnih ljudi i haosa zbog nametanja pravila ili sakaćenja identitetskih odlika, oličenih u napuštanju vere, pisma ili dela teritorije. Racionalni modus je sasvim drugačiji, promišljen je i svodi se na pitanje garancija boljeg života i budućnosti Evropske unije.

Ako bismo ušli u Evropsku uniju, niko nama ne garantuje da bi i kod nas tako bilo, što se tiče tog za-pošljavanja... da bi se tako to ostvarilo i kod nas. Tako da ne znam... (Ispitanica 7, Užice)

Šta je garancija Srbiji da Evropska unija neće propasti sutra, da i mi pristanemo na taj sporazum, na francusko-nemački sporazum, na priznanje nezavisnog Kosova, šta je garancija da za deset godina Evropska unija neće propasti, Kosovo će biti nezavisno, a Srbija će ostati bez para, biće gore nego devedesetih. (Ispitanik 6, Subotica)

4.2. Aktuelne teme, važne za srednjoškolce, u vezi s pristupanjem Srbije EU

Korak dalje u razumevanju shvatanja stavova srednjoškolaca odnosio se na prepoznavanje i objašnjavanje tema (sagledano iz njihove perspektive) u vezi s procesom pristupanja Srbije EU. U kontekstu projekta identifikacija tema je bila važna zbog korišćenja u izradi kurikuluma i procene motivacionog potencijala za eventualni društveni angažman ispitanika. Zato je deo diskusije u fokus-grupama bio posvećen temama kojima se EU bavi uopšteno i u Srbiji, kao i postojećim problemima koje opažaju u svom okruženju, a čijem bi rešavanju doprinelo članstvo u EU. Analizom prikupljenih podataka izdvojile su se tri velike grupe tema:

- korpus tema u vezi s predstavom boljeg kvaliteta života;
- identitetske teme i
- poštovanje pravila kao horizontalna tema.

Obrazovanje i zapošljavanje su najprisutnija tema budući da se našla ravnomerno u svim fokus-grupama, što nije iznenađujuće s obzirom na period života ispitanika i iskustvo koje imaju. Evropsku uniju i obrazovanje vide u pozitivnom svetlu, bilo da je reč o predstavi obrazovanja u državama EU, bilo o koristi od pristupanja Srbije EU.

Ispitanici imaju podeljena mišljenja o kvalitetu obrazovanja u EU i Srbiji, ali su primetili da se u evropskim državama više ulaže u školovanje i da su diplome moćnije, jer pružaju prednost i bolje mogućnosti pri zapošljavanju. Naime, deo ispitanika je isticao da je školovanje u zemljama Evropske unije jednostavnije u poređenju sa sistemom u Srbiji gde su škole izuzetno zahtevne, sa obimnim gradivom, ali pružaju sveobuhvatno znanje i da pojedinci iz Srbije uživaju poseban ugled u inostranstvu. Ipak, i pored ovih pozitivnih aspekata, smatraju da u Srbiji ne postoje jednake šanse i da se ne može iskoristiti taj potencijal.

Otuda potiče pozitivna percepcija kada je reč o prednostima pristupanja, koje zapravo vide u stvaranju boljeg ambijenta za obrazovanje (*školstvo na nekom većem nivou, da ulažu nešto i u školovanje, bolji uslovi, bolje školovanje*). Već sada ispitanici pozitivno percipiraju Evropsku uniju kao velikodušnog donatora koji ulaže u školski nameštaj i opremu, obezbeđuje stipendije, organizuje radionice i podržava neformalno obrazovanje, što najslikovitije objašnjava izjava ispitanika: *kada uđem u školu sevne mi zastava Evropske unije*. Ova percepcija ukazuje da projekti koje finansira Evropska unija imaju vidljivost među mladima, a što se poklapa s već konstatovanom predstavom dela ispitanika o EU kao zajednici koja se bavi razvojem i opštim blagostanjem.

...Evropska unija takođe i pomaže u našem obrazovanju, donira fondacije za škole, ulaže u nas i naše školstvo, u smislu da bude nama bolji nameštaj, bolji uslovi u školi, ali takođe tako mi dobijamo neki novi unapređeniji sistem školovanja i samim tim mi smo nekako usavršeniji, imamo više uslova posle za rad, za zapošljavanje i tako dobijamo i više mi nekako iskustva, tako da kažem. I mnogo znači kad radimo u prostorima koje su sređene, koji su opremljene novijom tehnologijom, nego tipa kao što je bilo pre 20 godina. (Ispitanica 8, Uzice)

Primera radi, kao što sad finansiraju dosta projekata, sajмова i tako dalje, gde se promovišu fakulteti, gde se jednostavno priča o obrazovanju i nešto jednostavno da se priča o obrazovanju, tako da je to jedna stvar koja je po meni bitna i sviđa mi se što Evropska unija radi, a možda bi mogli malo više kao... mogli bi... sviđa mi se što rade, mogli bi još malo više, zato što mislim da je to, zapravo, najvažnija stvar u pogledu čoveka celog i njegovog obrazovanja. (Ispitanik 7, Beograd)

Zapošljavanje je neodvojivi nastavak elaboracije obrazovanja budući da je sledeći korak po završetku školovanja. Kao i kod obrazovanja primetan isti način negativne argumentacije u vezi sa uslovima i jednakosti šansi u Srbiji (*...Ima mladih koji žele da rade, ali jednostavno ne mogu. Jednostavno, posle fakulteta jako malo prilika ima...*) na osnovu čega je projektovana pozitivna slika o ovoj temi u EU i pozitivna očekivanja od ulaska u evropsku porodicu.

Mislim da je bolje zapošljavanje u EU mladih, mislim nakon fakulteta, jer gledam imala sam nekoliko primera i poznanika i prijatelja, koji nakon fakulteta, em im je bilo teško da nađu posao u struci, a fazon završio opštu medicinu, a radi u biblioteci ili radi u knjižari neko vreme... i to jedino ko pronalazi posao odmah posle fakulteta, neko ko ima veze na primer. Dok mislim da je u Evropskoj uniji možda nije tako i mislim da je bolje zapošljavanje. Dok recimo u Nemačkoj neki fakulteti već od treće godine imaju praksu koja se plaća, dobijete novac, od prakse samo. (Ispitanica 3, Vranje)

Da ja stvarno mogu da radim sa tom diplomom tu i onda možemo da pričamo. Onda ću ja biti kompatibilan sa ovim iz Evropske unije, jer će on da završi taj fakultet i onda će on sa tim fakultetom raditi. A ne, ja ću ovde da završim fakultet i na kraju radiću u sasvim nekoj desetoj branši... (Ispitanik 10, Subotica)

U očima srednjoškolaca obrazovanje i zapošljavanje su deo narativa o višem životnom standardu u EU kao ishodu uređenog društvenog sistema zasnovanog na poštovanju pravila, gde se napredak postiže ličnim trudom i radom. Većina ispitanika očekuje ovakav ishod od ulaska u EU. Međutim, kod jednog dela ispitanika primetno je nepoverenje zbog negativnih iskustava iz susednih zemalja članica EU.

Po meni možda taj ulazak u Evropsku uniju nije... ne bi nama doneo nešto... možda ni taj, što kažu, bolje plate, možda bi čak bile i lošije plate, u Hrvatskoj je trenutno kaos što se toga tiče prebacivanje sa njihove valute na evro i... Nekad (...) koliko vidim, pratim medije i to, tako da mislim, nije za verovati dok se... dok ne odem (smeh), ali generalno kažem da je dosta skuplje sad, ali da im plate nisu toliko srazmerno porasle koliko je sve poskupelo zbog promene valute. (Ispitanik 8, Prokuplje).

Isticanje teme zaštite životne sredine kao elementa dobrog života je ukazalo na postojanje svesti ispitanika o aktuelnim globalnim izazovima i na prepoznavanje angažmana Evropske unije u rešavanju ovih problema. Kroz prizmu odnosa prema životnoj sredini ispitanici jasno prave razliku uređenog sistema zasnovanog na poštovanju pravila i disciplini stanovnika, a što je upitno, po njima, u slučaju Srbije. Poredeći Srbiju i EU veoma često su naglašavali da je u evropskim zemljama okolina znatno čistija zahvaljujući doslednom poštovanju pravila. Stanovništvo EU reciklira, ne bacaju smeće van kanti i slično. Percepcija ispitanika je da bi benefit ulaska Srbije u EU doneo strože kazne i sigurno bi bilo bi čistije, jer ne bi bacali otpatke na zemlju, na ulici nema smeća i ljudi bi krenuli da recikliraju.

Percepcija Unije kao uređenog sistema, finansijski stabilnog, sa znatno višim životnim standardom i s više prilika i mogućnosti iznedrile su migracije kao predmet razgovora na fokus-grupama. Ispitanici su migracije stanovništva razmatrali u dva različita konteksta. Oba se dovode u vezu s posledicama ulaska Srbije u EU.

Prvi kontekst se odnosi na emigraciju mladih iz Srbije kao jednu od ličnih strategija za bolje obrazovanje i povećanje izgleda za zapošljavanje. Emigracije pozitivno shvataju, ukoliko posmatraju iz svog ugla, kao lični benefit, dok istovremeno navode negativne efekte na nacionalnom nivou, jer bi se emigracija samo ubrzala i ljudi bi pravili papire i selili bi se tamo dok se država ne razvije, navodeći iskustva Hrvatske kao primer. Drugi kontekst se odnosi na migracije stanovništva iz drugih delova sveta u EU, primećenu kod informisanijih ispitanika ili onih koji žive u pograničnim delovima Srbije (Subotica i Vranje). Budući da prisustvo migranata u svojim sredinama doživljavaju kao bezbednosni problem, rešenje navedenog problema smatraju pozitivnom ishodom ulaska Srbije u EU.

Znam da bi natalitet, mislim da se tako kaže, ovaj, u prvoj populaciji bi dosta opao, zato što bi ljudi pravili papire i selili bi se tamo do neke mere, dok se država ne razvije... dok ne stane stabilno stanje, kad se tada razvije, tada bi već verovatno možda čak i krenula dijaspora da se vraća zbog ne znam, dobiju neke benefite, povoljnije uslove za život, ne znam sve mu je isto, porodica mu je tu ili tako nešto, ovaj zasad ne znam. (Ispitanik 5, Užice)

Bezbednost je naredna tema uočena među ispitanicima. Prvenstveno, ova tema se sagledava kao posledica neuređenog sistema u Srbiji. Odsustvo lične sigurnosti je opisivano prilikom upoređivanja Srbije sa EU prvenstveno kroz lokalne primere poput straha od pasa lualica, prisustvo migranata, nasilja na ulicama i saobraćaju. Istovremeno, u nešto drugačijem kontekstu, nerešeno pitanje statusa Kosova za ispitanike unosi dozu zabrinutosti i nemira. Za njih, EU predstavlja region uređenih zemalja gde je nivo nasilja minimalan, te očekivanja od članstva Srbije idu u tom smeru.

Ne bih rekla da me interesuje previše ova situacija na Kosovu, ali me brine, pa zato imamo interes. Zato što jako smo blizu i jako to ima uticaj na našu sredinu. Mislim, možda ne konkretno na druge delove grada, ali pošto živim... pa kažem ne u prigradskom naselju, ali bukvalno na kraju, oseća se jako to uticaj rata i bukvalno migranata ima previše pa me onda jednostavno brine. Mislim ne samo mene nego i moje roditelje i onda za to... (Ispitanica 3, Vranje)

Korpus identitetskih tema je privukao značajnu pažnju srednjoškolaca. Analiza podataka je ukazala na kompleksnost shvatanja odnosa između nacionalnog identiteta i ideje pristupanja Srbije EU, jer ih ispitanici sagledavali iz različitih perspektiva. Radi preglednosti objašnjenje je grupisano u dva dominantna toka. Prvi se odnosi na očuvanje elemenata nacionalne kulture (vera, pismo, običaji i način života), a drugi na pitanje statusa Kosova. Ispitanici identitetske teme posmatraju u negativnom svetlu, za razliku od prethodnih tema, primarno usmerenih na kvalitet života i viši standard, gde je EU viđenja u pozitivnom svetlu i gde su očekivani ishoda pristupanja Srbije pretežno pozitivni.

Okvir za objašnjenje očuvanja elemenata nacionalne kulture je odnos stanovništva Srbije prema pravilima, dok je nametanje ključna reč. Pristupanje EU podrazumeva prihvatanje pravila što je u sferi životnog standarda gotovo neupitno i dobrodošlo među srednjoškolcima (jer će u ishodu obezbediti jednakost šansi i perspektivu kvalitetnijeg života), sve dok se ne zađe u srž srpskog nacionalnog bića. Ispitanici su uvereni da će pravila doneti uniformnost i nov vrednosni okvir koji nije inherentan kulturi naroda na ovim prostorima. Prihvatanje tuđeg i zapostavljanje svoje tradicije, nametanje latinice, slavljenja *Halloween-a*, katoličkog Božića, tolerancija prema LGBT populaciji⁴ su verbalizacija ovog uverenja. U svakoj grupi su navođene ove i slične posledice ulaska u EU. Iz perspektive stanovnika srednjoškolskog uzrasta dramatično izgleda promena načina života karakterističnog za srpski mentalitet u okviru kojeg se druženje, slavlja i veselja, zamenjuju individualističkim samopregalaštvom i usamljениčkim životom usmerenim na sticanje materijalnih dobara. Inat zaokružuje sliku jer je on personifikacija slobode, onako kako je shvataju ispitanici, kao suprotnost poštovanju tuđih i nametnutih pravila (u ovom slučaju evropskih). *Takav smo narod*, jednostavno je zaključilo nekoliko ispitanika argumentujući svoj skepticizam prema ulasku u EU.

...Sad, ja ne znam da li bi mi možda morali da ukinemo ćirilicu kao pismo, zato što mislim da ako već Evropska unija radi kao jedan ceo skup, kao zajednica, da moraju imati to jedno pismo kojim raspolažu, a to je latinica, a na primer... (Ispitanica 8, Užice)

Srbiji ne treba većina evropskih tradicija kao treći pol, kao ne znam šta, istopolni brakovi. Srbija je jedinstvena po tome što ona čuva svoju tradiciju... (Ispitanik 6, Subotica)

Nasuprot tome, pitanje statusa Kosova se posmatra kroz drugačiji okvir koji se ne dovodi u vezu s poštovanjem pravila, već političkim uslovljavanjem moćnih zapadnih država. Ključne reči su priznanje Kosova kao uslov za ulazak Srbije u EU, što jedan deo ispitanika doživljava kao gubitak dela nacionalnog identiteta. Preostali deo ispitanika naglašava samo uznemirenost u vezi sa situacijom na Kosovu, dovodeći u vezu sa osećajem lične nesigurnosti zbog eventualnih nemira. Zanimljivo je da ispitanici u Boru nisu uopšte pomenuli temu Kosova, dok u Vranju pokazuju izrazitu zabrinutost u vezi sa situacijom na Kosovu u poređenju sa ispitanicima iz ostalih delova Srbije, što se može objasniti blizinom potencijalnog konfliktnog žarišta.

Ja koliko znam, jedan od uslova da se pridružimo Evropskoj uniji je da priznamo Kosovo kao nezavisnu državu, tako da ja mislim da se nikada neće desiti ako je to uslov... (Ispitanik 7, Subotica)

...To što nas oni prisiljavaju da jedino ako priznamo, trenutno ako priznamo nezavisnost Kosova i Metohije, da bismo tako mogli da uđemo u Evropsku uniju, to smatram da je odmah neki gubitak... (Ispitanica 3, Uzice)

⁴ Ovu temu su istakli samo muški ispitanici (4), jer je najviše smatraju suprotnim srpskim vrednostima.

...Nije sada da kao ono mene briga, (...) za dalje probleme na Kosovu i tako dalje, ali to nije ništa što može da kažemo meni trenutno da naškodi ili u tom smislu... (Ispitanik 5, Beograd)

...Da bi ušli u Evropsku uniju treba da rešimo pitanje Kosova, aaa... sad ne znam šta bi sa tim dalje, da li bi ga samo dali ili bi se borili za njega, a da se borimo za njega, borili bismo se protiv NATO-a, a onda bi se desila opet ista situacija kod 90-ih verovatno, što nije nikom interes mislim u Srbiji, a ipak kada bi dali to bi isto bilo po meni pogrešno i to je pod broj 1 da kažemo. (Ispitanik 7, Beograd)

Konačno treći korpus tema se odnosi na poštovanje pravila. Reč je zapravo o sveprožimajućoj horizontalnoj temi koja je sastavni element većine drugih, osim dela identitetskih tema (Kosovo). Otuda njeno zasebno izdvajanje budući da su je ispitanici često pominjali u različitim kontekstima i da je izuzetno važna za razumevanje odnosa srednjoškolaca prema EU i pristupanju Srbije EU.

Već je konstatovano da ispitanici EU doživljavaju kao uređen sistem zasnovan na poštovanju pravila. Ključna odrednica je dosledna primena pravila, a ne njihovo postojanje. Isto nije slučaj u Srbiji, delom zbog relaksiranog odnosa stanovništva prema primeni pravila, a delom zbog mentaliteta stanovnika. Doživljeni mentalitet stanovnika, oličen u veličanju slobode, otporu svakoj vrsti nametanja, a naročito tuđinskih vrednosti, kamen je spoticanja u određivanju ispitanika prema ideji pristupanja Srbije EU. Poštovanje pravila je pozitivna strana članstva Srbije u Evropskoj uniji, ali postoji bojazan da ih se većina stanovništva neće pridržavati. S druge strane, pravila treba da se poštuju, ali samo određena i do granice ugrožavanja elemenata nacionalne kulture. Primetno je da su ispitanice češće izražavale stavove o temi odnosa između pravila i slobode u poređenju s ispitanicima (videti detaljnije objašnjenje niže u tekstu).

Na kraju, važno je konstatovati izostanak određenih tema, pre svega onih u vezi sa spoljnopolitičkom orijentacijom Srbije. Ulazak u NATO i odnosi s Rusijom i drugim zemljama sveta gotovo da nisu bili spomenuti. Jedino je odnos s Rusijom nekoliko puta bio pomenut u kontekstu narušavanja dobrih odnosa ili gubitka konkretnih benefita (gubitak gasa i nafte ili posledica po vojnu industriju Srbije) ukoliko dođe do pristupanja Srbije EU.

Analiza izjava ispitanika o temi takođe daje zanimljive rezultate. Primetno je da su ispitanice češće izražavale stavove o temi odnosa između pravila i slobode u poređenju s ispitanicima. U svim fokus-grupama ova tema je ukupno pomenuta 38 puta, pri čemu su je ispitanice 24 pominjale, dok su ispitanici to isto učinili 14 puta. Sličan trend je kod dela identitetske teme koje su analizirane kroz okvir poštovanja pravila (vera, pismo, običaji, način života). Gotovo podjednako su pomenute ove teme (M=11, Ž=10), s tim da su ispitanice ukupno više puta pominjale ove teme (M=14, Ž=22). Međutim, kada je u pitanju status Kosova češće se javljalo u izjavama ispitanika (12), nego u izjavama ispitanica (6). Ispitanici su ukupno pomenuli ovo pitanje 17 puta, dok su ispitanice to učinile deset puta.

4.3. Faktori koji doprinose izgradnji stavova srednjoškolaca u vezi s pristupanjem Srbije EU

Sagledavanje načina na koji se stavovi formiraju bilo je takođe deo procesa razumevanja stavova o EU. Stavovi su rezultat dinamičnog odnosa unutrašnjih, psihološko-motivacionih činioca, i spoljašnjih, tj. činioca iz okruženja u kojem ispitanici žive. Činioci imaju sinergetski efekat. Deluju kumulativno i izazovno je odrediti dominantne, ali je za potrebe ovog istraživanja dovoljno sagledati doprinos svakog pojedinačno. Prikupljanje informacija o doprinosu unutrašnjih činioca je podrazumevalo usmeravanje diskusija sa srednjoškolcima o zainteresovanosti i informisanosti za društveno-političke teme (uključujući i EU), ali i o stavu prema promenama. Predmet diskusija u sagledavanju uticaja spoljnih činioca bio je: kako informacije dolaze do srednjoškolaca, kome veruju i zbog čega.

Većina ispitanika je izjavila da ih informacije u vezi sa EU ne zanimaju i da nisu deo njihovog interesovanja. Prednost daju informacijama iz sveta zabave i estrade, dok im trenutnu pažnju mogu privući medijski aktuelni događaji kada je reč o društveno-političkim temama. Primera radi, jedna ispitanica je objasnila da se njeni vršnjaci počinjju zanimati za neku temu *samo zato što se stalno pominje, ali ako se ne priča o tome, zaboravimo... i onda razgovaramo o nekoj lepoj priči. Samo prođe kroz jedno uvo, izađe kroz drugo*. U poslednje vreme takve teme su se odnosile na sukobe na Bliskom istoku i u Ukrajini. Ako se izuzme Kosovo, niko od učesnika svih razgovora u fokus-grupama nije naveo bilo kakvu temu u vezi sa EU.

Manjak interesovanja za politiku i fokus na nepolitičke, njima zanimljivije teme je sasvim primeren uzrastu ispitanika. Međutim, to ne znači da informacije o društveno-političkim događajima ne dolaze do ispitanika (i to na različite načine, što je obrađeno u drugom delu analize o formiranju stavova), već je, pored sadržaja, jedan od razloga njihove nezainteresovanosti preplavljenost različitim vrstama informacija. Uočena pojava ne utiče samo na stvaranje odbojnosti već i na manjak udubljenja u bilo koju temu, što za rezultat ima konfuznost, kao i površnost u izgradnji stavova o bitnim temama, a to uostalom primećuju i sami ispitanici. Još uvek prisutne zablude o EU (tzv. mitovi o Evropskoj uniji) među sadašnjom generacijom srednjoškolaca, i posle dve decenije evrointegracije, najbolje ilustruju stanje informisanosti većine ove populacije.

UE-Ispitanica 8: Pa imamo veliki pristup svemu i svim informacijama, ali možda ne znamo to da iskoristimo na pravi način, u smislu da svuda nas informacije okružuju, ali mi ih ne koristimo na taj način i da... samo malo (zbunila se).

Moderator: Okej, kako mi koristimo? Odnosno kako vi koristite te informacije?

UE-Ispitanica 8: Uglavnom sve znamo površno. Ništa ne znamo... ne ulazimo u dublji smisao.

Moderator: Aha, dobro. Izvoli? (neverbalnom komunikacijom daje reč drugoj ispitanici)

UE-Ispitanik 6: Pa ja mislim da smo pretrpani informacijama, onako baš, i da nas to razlikuje od starijih generacija... da na neki način, kažem brže ono starimo, ne bukvalno nego starije generacije...

jer znam dosta toga više, a što je UE-Ispitanica 8 kaže, ne koristimo to na najbolji mogući način iako bi to bilo korisno za nas. (Ispitanica 6 i 8, Užice)

Evo ja lupam, kad sam čula da kad sam bila manja, da ako bi mi ušli u Evropsku uniju morali bi da slavimo katolički Božić i tako... bukvalno mislim da je Evropska unija čisto ispiranje mozga i da lupam ako država uđe u nju da ona nema više prava... nekako da građani nemaju više pravo da biraju nešto, kao sve pita vlada i tako to... nekako takav osećaj imam... mislim ne razumem se u politiku i to, ali... (Ispitanica 1, Užice)

Ispitanici su znatno više otvoreni za dešavanja u društvu i politici u odnosu na ispitanice. Analizom broja ukupnih izjava utvrđeno da su ispitanice često isticale svoju nezainteresovanost (26), dok je kod ispitanika taj izraz nezainteresovanosti bio manje izražen (14), odnosno 16 ispitanica je bar jednom pomenulo ovaj stav dok je kod ispitanika ta vrednost 10.

Odnos prema promenama sagledan je kroz prizmu ulaska Srbije u EU. Većina ispitanika iskazuje poželjnost promena i otvorenost za njih, i to više ispitanice u odnosu na ispitanike.⁵ Međutim, ovde postoje stavovi koji ukazuju na dozu uznemirenosti i ne tako veliku otvorenost i spremnost za promene.

Pre svega, postoji sumnja u ishod promena u Srbiji. Ispitanici smatraju da su mladi spremniji da se prilagode promenama u poređenju sa starijom populacijom. Nekoliko ispitanika čak izražava teškoću u zamisli da bi nešto u Srbiji moglo da se promeni ulaskom u EU, što dodatno naglašava duboku skeptičnost i nedostatak poverenja u ostvarivanje stvarnih promena u domaćem okruženju. Zbog toga ispitanici spremnost na promene svode na lični nivo (povezuju ga s nastavkom školovanja van Srbije) više nego na nivou čitavog društva.

Takođe, kada se dotakne tema promena, primećuje se strah u vezi s potencijalnim posledicama koje donose promene. Iako smatraju da su promene u sistemu izuzetno poželjne i veruju da bi mogle unaprediti uslove života i povećati životni standard u Srbiji, istovremeno percipiraju promene nastale ka putu Srbije u EU kao potencijalni izvor haosa zbog neprihvatanja od strane dela populacije.

Jedan broj ispitanika postavlja granice promena ili ih ne želi. Deo ispitanika nije spreman na promene ukoliko to podrazumeva gubitak slobode, koje se odnosi najviše na način života, tradiciju i običaje. Kod nekih ispitanika se uočava da im postojeći sistem u Srbiji odgovara, da su na njega navikli i da nisu spremni da se odreknu svog načina života kako bi se sistem eventualno poboljšao.

VR-Ispitanik 2: Ja, iskreno, ne mogu da zamislim našu državu bez toga.

Moderator: Ne možeš da zamisliš našu državu bez toga?

VR-Ispitanik 2: Ne, pa iskreno.

Moderator: A što?

⁵ Duplo više ispitanica (16) je pričalo o promenama u odnosu na ispitanike (8).

VR-Ispitanik 2: Pa gledam, na primer, prvi moj primer, recimo, ako neka moja tetka radi kod lekara i moj brat je ono baš mnogo bolestan, uvek će ona preko reda prvo nas da pusti, nama odgovara. Znaš nama to... benifitira i sad kad bi se promenilo, moja rođena tetka kaže: eeee ne možete vi prvi, znaš ono, bio bi neki problem 100%, kad gledam sada.

Moderator: Znači vi iz tog primera niste spremni da promenite sad ovaj način života?

VR-Ispitanik 2: Da, na primer. (Ispitanik 2, Vranje)

Jedna od početnih pretpostavki analize je da najbližem okruženju srednjoškolaca postoje izvori informisanja koji utiču na formiranje njihovih stavova prema EU. Porodično okruženje je viđeno kao dominantni prostor za kreiranje početnih stavova o politici, u okviru koga se diskutuje o raznim temama, uključujući aktuelna društveno-politička pitanja i proces pristupanja Srbije EU, ali je za potrebe projekta bilo važno utvrditi ostale agense informisanja, naročito odnos s vršnjacima. U tom smislu je ispitivano kako informacije dolaze do njih, kome veruju i zašto.

Novi mediji (internet i društvene mreže) su očekivano zauzeli prvo mesto kada je reč izvoru informisanja ispitanika, sledi porodica, dok je značajno manje navođeno iskustvo bliske osobe, tradicionalni mediji (prvenstveno televizija), škola i lično iskustvo. Međutim, dalja upotreba primljenih informacija koje dolaze iz ovih izvora predstavlja osnovu za izgradnju poverenja u njihov sadržaj.

Najviše veruju porodici, ličnom iskustvu i iskustvu bliske osobe, a najmanje novim medijima i opet – porodici. Jedan broj ispitanika je naveo da ne veruje nikome objašnjavajući svoj stav tezom da u sadašnjem svetu ne postoji način da budemo apsolutno sigurni u tačnost informacija, jer svako gleda da napiše informaciju da bi je pogledalo više ljudi, da bi zaradio više novca. Upravo ambivalentan stav prema verovanju porodici ima uporište u opštem nepoverenju u izvore informisanja i tumači se kao zabluda roditelja ili roditeljski napor da ih zaštite od štetnih uticaja iz okruženja.

Ja želim da verujem svom ocu, ali ako je on čuo od nekog portala gde to nije tačno, opet to nije tačna informacija i ako on misli da je to tačna i ako on meni govori potpuno iskreno. Tako da ja se i dalje stojim na tom da ne mogu da verujem nikome u potpunosti. (Ispitanik 2, Vranje)

Ja ničemu ne verujem, ni medijima, ni roditeljima, ni drugarima, ni društvenim mrežama, ništa, sve mi je... Ja mislim da to ništa nije provereno, ništa... Čisto eto, da kažu. Čak mislim da roditelji to malo znaju da preuveličaju generalno da nas zaštite... za nešto ne preuveličavaju nego mi kažu kako su oni čuli, ali u svakom slučaju ja mislim da to ništa nije tačno provereno. Bilo šta, šta god da je. (Ispitanica, Prokuplje)

Porodica jeste važno mesto informisanja, ali i dublje diskusije i pokušaja da se provere informacije i sazna više o određenim bitnim temama (pod uslovom da postoji navika razgovora u porodičnom krugu), jer se roditelji dosta razumeju, imaju više iskustva, ali se i uči na njihovim greškama. Niko od ispitanika nije naveo da se unutar porodice razgovaralo o EU ili pristupanju Srbije, već trenutno aktuelnim temama iz političke svakodnevnice Srbije.

Lično iskustvo i iskustvo bliske osobe su izvor informacija kojem ispitanici ukazuju visoko poverenje i potencijalom za potvrdu informacija o Evropskoj uniji. U atmosferi opšteg nepoverenja u informacije iz okruženja ispitanicima se jedino logično rešenje čini neposredno lično iskustvo. To se odnosi na sve sfere života uključujući i doživljaj EU. Ipak, tokom diskusija argumentacija o EU je često dolazila iz iskustva bliskih osoba. Drugim rečima, sve ranije objašnjene odlike pravno-političkog sistema i načina života u EU, kao i negativne i pozitivne, koje su dale težinu izrečenim stavovima, potekle su delom iz ličnog iskustva (poseta ili deo života proveden u zemljama EU) ili su prepričana iskustva prijatelja i rođaka koji žive, rade ili se školuju u zemljama EU.

Ne mogu da verujem nečemu što... ili nekom... da se ja nisam uverila, da ja to nisam videla ili doživela ili jedna... svako može da preuveliča ili da... da tu priču svede na minimum ili na maksimum. I onda ja ne verujem ni medijima, ni roditeljima, stvarno nikom, dok ja to sama ne vidim ili doživim. Bilo to da je meni neko rekao za neku drugaricu, da li sam ja to čula u nekim medijima, ja to ne mogu da... ja to mogu da čujem i mogu da... klimnem glavom, ali ne mogu da poverujem u to. (Ispitanica 6, Prokuplje)

Pa, po mom ličnom iskustvu, pošto... dosta moje porodice živi u... Sloveniji i idem tamo svake godine... i vidi se dosta razlika u ponašanju ljudi na ulicama uopšte, i u čistoći... i, tako da, taj jedan deo što se tiče toga... da su svi tamo civilizovaniji i da je uglavnom smeće na ulicama regulisano je tačno, a... za posao i veće plate... tamo je standard, zato što... tamo su i cene... više nego ovde, i za stanove i uglavnom za svakodnevne namirnice, i zato su i plate veće. (Ispitanica 1, Bor)

Vršnjaci iz škole nisu u dovoljnoj meri kredibilan izvor informacija o EU, ali jesu vršnjaci koji žive u inostranstvu i mogu da prenesu autentično iskustvo tamošnjeg života. Međutim, to ne znači da se s vršnjacima iz Srbije ne diskutuje o drugim društveno-političkim događajima, naročito ako su aktuelni i ako im se pridaje pažnja u javnom mnjenju. Jedan broj ispitanika je naveo da dosta informacija sazna od vršnjaka, naročito onih koji su upućeniji i stvarno razumeju predmet razgovora. Reč je o manjoj grupi ispitanika kod kojih je primećen viši nivo društvenog angažovanja. S druge strane, činjenica je da ispitanici u ovom uzrastu ne pridaju veliki značaj ovim temama osim u trenucima velike aktuelnosti (npr. masovno ubistvo u Osnovnoj školi „Vladislav Ribnikar“) ili sasvim sporadično u vidu pošalica na aktuelne događaje. Takav odnos je imala većina ispitanika u svim gradovima. Evropska unija definitivno nije tema njihovog interesovanja, što je već prethodno konstatovano, ali i kod njih u momentima intenzivne i dugotrajne prisutnosti određene teme u javnom mnjenju raste interesovanje za razmenu mišljenja. Kada je reč o EU, status Kosova je takva tema, jer po rečima jednog od ispitanika *ako se stalno priča o Kosovu, mi ćemo popričati.*

Kao i vršnjaci, i škola je izvor informacija, ali nije u potpunosti izvor od poverenja. Stav ispitanika se gradi u zavisnosti od pristupa nastavnog kadra. Iskustva ispitanika se kreću od onih koji podstiču razvoj kritičkog promišljanja kroz razgovore o aktuelnim društveno-političkim temama (uključujući i EU), preko izbegavanja diskusija (čak i ako neko od učenika izrazi interesovanje), do otvorenog nametanja negativnog mišljenja o EU.

Dosta informacija zapravo čujemo, barem ja čujem neke informacije u školi na časovima, pošto diskutujemo često o aktuelnim temama i takođe, isto kao što je Ispitanik broj 3 rekao dosta se zapravo čuje i od vršnjaka, naših drugara koji su, da kažemo, malo više upućeni, malo više izloženi tom... tim političkim, tj. savremenim događajima, dešavanjima i tako da mislim da su ta dva... da utiču na nas... (Ispitanik 7, Beograd)

Pa da, u školi prošle godine smo radili, pričali o Evropskoj uniji i to. I u prvoj godini kad smo imali geografiju, i svi smo davali svoja mišljenja, kako bi mi uradili, kako bi mi reagovali kad bi ušli i tako. (Ispitanica 3, Prokuplje)

Na primer, šta znam, pa trebalo bi školi verovati, valjda tu provodim dobar deo dana i tako to, ali ovaj... (Moderator: Pa je li veruješ?) Ali su me i oni par puta razočarali pa sam prestao. Mislim šta da radim, tako da... (Moderator: Što? Šta je bilo) Pa ne znam, ja se trudim ovako da im pomognem u svim poljima i oni dođu i ne mogu da urade neku jednostavnu stvar za mene ili neće i onda izgube moje poverenje, samim tim je neću više da slušam njihove informacije i da su tačne, ja ne želim da uzimam kao pouzdane. (Ispitanik 4, Užice)

Iako preko novih medija dobijaju najviše informacija, u njih imaju najmanje poverenje, naročito kada su u pitanju društvene mreže. Jedan broj ispitanika, društveno angažovan, istakao se visokom medijskom pismenošću i naveo da ima svakodnevnu naviku prikupljanja i selekcije informacija pomoću specijalizovanih informativnih aplikacija. U jednom slučaju je ispitanik naveo da prati profil EU za tebe. Međutim, ovde je reč o manjini zainteresovanih i za temu EU i za druge društveno-političke događaje. Većina koristi Instagram i Tik Tok i prati pretežno zabavne i vizuelno atraktivne sadržaje. Ispitanici su svesni manipulativnog potencijala interneta i društvenih mreža i zato ne pridaju veći značaj informacijama na njima, odnosno ne udubljuju se u njihov sadržaj. Zapravo, koriste ih pretežno kao inicijalno sredstvo informisanja, dok će dodatni sadržaj ili validaciju informacije pronaći na drugom mestu. Niko od ispitanika nije pomenuo naviku komentarisanja ili diskutovanja na društvenim mrežama ili portalima. Zanimljivo je da niko nije pomenuo tzv. influencersere kao činioce informisanja.

Tradicionalni mediji, pre svega TV program, još uvek nije prevaziđeno sredstvo inicijalnog informisanja ispitanika i to pre svega za društveno-političke događaje. U gotovo svim gradovima ispitanici su izjavili da informacije ovog tipa čuju na TV-u i pored toga što ne privlače njihovu pažnju. Očigledno da je televizor konstantno uključen i veoma prisutan u porodičnom okruženju, tako da, poput društvenih mreža, služi kao inicijalni kanal informisanja, ali s malim stepenom poverenja.

Pa mislim... pratim televizor, upali otac, ja sam tu sa njim, družimo se, pričamo i onda pogledamo nešto, prokomentarišemo zajedno i obojica ne verujemo tome potpunosti tako da... Nosim neki taj isti stav (smeh) nemamo... mislim to je taj neki stav koji sam nasledio od njega i mislim da je to jedan od najboljih stavova u životu, zato što ako ne veruješ nekome, on ne može da te izneveri... u suštini... (Ispitanik 2, Vranje)

Analizom izjava ispitanika o načinima informisanja i dalje upotrebe primljenih informacija uočene su karakteristike izvora informisanja od poverenja. Retki su ispitanici koji ističu da veruju u potpunosti nekom od identifikovanih izvora informisanja i, kako je već konstatovano, jedan broj njih ne

veruje nikome. Očigledno je da ispitanici imaju visok nivo nepoverenja u informacije o društveno-političkim dešavanjima, što zbog izloženosti obilju informacija što zbog nedovoljne motivacije i znanja da ih kritički obrade. Ukoliko ih neka tema zainteresuje, oslanjaju se na proveru iz više izvora. Pritom, novim medijima neće poverovati, ali bliskoj osobi i ličnom iskustvu hoće, jer im je najvažnija karakteristika za građenje poverenja neposredno svedočanstvo (neposredni svedok). Pored toga, idealni izvor od poverenja treba da odlikuje stručnost. Dodano relevantnim učiniće ga prethodno pozitivno iskustvo. Jedan broj ispitanika je naglasio da im informacije iz zvaničnih izvora (javne institucije, javni servisi) predstavljaju kriterijum za procenu stepena poverenja. Pored navedenih, ispitanici su naveli neutralnost izvora, postojanje dokaza i detaljnost informacije kao odlike izvora od poverenja, ali u mnogo manjoj meri.

Primetno je da ispitanici prednost istovremeno daju neposrednom svedočanstvu, postojanju više izvora i stručnosti, dok neposredno svedočanstvo daleko više navode ispitanice. Kada je u pitanju zvaničan izvor nema značajnijih razlika. Posmatrano po tipu škole, gimnazijalci prednost daju neposrednom svedočanstvu i postojanju više izvora, dok kod stručnih škola nije zabeležena značajna karakteristika.

Tabela 2. Identifikovane karakteristike izvora informisanja po polu

Identifikovane karakteristike izvora informisanja	Ukupan broj pominjanja izjava		Ukupno	Jedno pominjanje izjave po ispitaniku		Ukupno
	Pol= M	Pol = Ž		Pol= M	Pol = Ž	
Ima argumentaciju – dokaze	1	3	4	1	3	4
Više izvora	7	3	10	6	3	9
Stručnost (znanje)	8	4	12	5	3	8
Prethodno iskustvo	4	5	9	2	3	5
Zvaničan izvor	7	1	8	4	1	5
Neutralni izvor	3	1	4	2	1	3
Neposredni svedok	6	7	13	5	6	11
Detaljnost	2	0	2	2	0	2

5. Zaključci i preporuke

Ispitani srednjoškolci su evroskeptici. Ne sumnjaju u EU već u mogućnost da se Srbija prilagodi pravilima EU. Evropska unija je sinonim za uređen sistem, poštovanje pravila i jednakost šansi, a što ne prepoznaju u funkcionisanju ovdašnjih javnih vlasti i institucija, načinu životu i mentalitetu sunarodnika. Stoga je članstvo Srbije u evropskoj porodici neizvesno. Ovim je asocijacija ispitanice o EU (*deo čega nikada nećemo da budemo*) s početka analize rezultata dobila potpunije objašnjenje. Kratko doduše, jer je viđenje Evropske unije i ideje pristupanja Srbije u očima srednjoškolaca kompleksnija, puno kontradiktornosti, što otvara prostor za dalja istraživanja i rad sa ovom populacijom. Pored generalnog zaključka iz sprovedenog istraživanja proizilaze i sledeći:

Evropsku uniju su ispitanici doživeli uglavnom pozitivno, naročito kada je reč njenoj mogućnosti da stanovništvu obezbedi kvalitetne uslove za život (materijalnu sigurnost, čistu životnu sredinu i bezbedno okruženje). Jasno im je da je reč o interesnoj i političkoj, a ne kulturnoj zajednici, ali ipak opasnosti od članstva u evropskoj porodici vide, između ostalog, u ugrožavanju elemenata nacionalnog identiteta i kulture. Vaganje između materijalnih benefita i nacionalnih vrednosnih okvira je značajan element u izgradnji slike srednjoškolaca o EU. Takođe, ispitanici su podeljenih stavova o pitanju njene svrhe. Značajan deo ga vidi u miru, razvoju i opštem blagostanju, dok ostatak smatra da je reč o ogoljenim interesima, mada nejasnim i obično skrivenim pod plaštom pozitivno intoniranih vrednosti.

Ispitanici Evropsku uniju dovode u vezu s trima velikim oblastima. Prva obuhvata korpus tema u vezi s kvalitetnijim uslovima života. Pre svega, to je obrazovanje i zapošljavanje imajući u vidu njihovo životno doba. Zatim, ovde spadaju teme zaštite životne sredine i bezbednosti. Migracije su naredna tema posmatrana u nacionalnom kontekstu (odlazak mladih) i globalnom (prisustvo migranata u neposrednom okruženju). Druga velika oblast obuhvata korpus identitetskih tema. S jedne strane, reč je o očuvanju elemenata nacionalne kulture (vera, pismo, običaji i način života), a druga tema se odnosi na pitanje statusa Kosova. Ispitanici identitetske teme posmatraju u negativnom svetlu za razliku od tema, primarno usmerenih na kvalitet života i viši standard, gde je EU viđenja u pozitivnom svetlu i gde su očekivani ishodi članstva Srbije pretežno pozitivni. Treća oblast je poštovanje pravila (odnos pravila i sloboda) kao horizontalna i sveprožimajuća tema. Primetan je značajan izostanak tema u vezi sa spoljnopolitičkom orijentacijom Srbije, pre svega odnosima sa NATO-om, dok je malo pažnje pridodato narušavanju odnosa sa istočnim zemljama, pre svega Rusijom.

Postoji veliko nepoverenje u pozitivan ishod procesa pristupanja Srbije EU. Prvenstveno jer najveći deo ispitanika celokupno okruženje u Srbiji doživljava kao izrazito nestimulativano. Oko sebe uočavaju koncentraciju moći i korupciju, veze i pravila koja ne važe za svakog isto, diplome koje ne obezbeđuju prilike i mogućnosti, što im je značajno za životni period u kojem se nalaze, jer mahom razmišljanju o školovanju i zaposlenju. Sumnjaju u uspostavljanja drugačijeg sistema, nalik na uređenije evropske, zbog mentaliteta ovdašnjeg stanovništva, sklonog otporu i zaobilaženju pravila.

Pojedini ispitanici nisu čak ni mogli da zamisle drugačiju sliku Srbije, što na neki način ukazuje na kolektivnu frustraciju zbog okruženja. S druge strane, nepoverenju je doprinela i percepcija odnosa između Srbije i EU. Prvo, svrha delovanja Evropske unije im nije jasna, naročito jer uviđaju neusaglašenost između prakse i proklamovanih evropskih vrednosti. U tom smislu, ni interes EU od članstva Srbije izaziva podozrenje. Deo ispitanika ga vidi kao nešto skriveno, još uvek nejasno, a deo kao puko iskorišćavanje. Drugo, EU je viđena kao igrač koji nameće pravila igre, što odnos čini izrazito neravnopravnim. Treće, rešenje statusa Kosova je doživljeno kao uslovljavanje sa izrazito negativnom konotacijom. Zbog svega navedenog stav ispitanika o članstvu Srbije u EU se kreće od neutralnosti do otvorenog protivljenja.

Ispitani srednjoškolci imaju predstavu o pozitivnim i negativnim posledicama članstva Srbije u EU, ali i strah od bilo kakvog ishoda. S jedne strane, srednjoškolci strahuju da bi se članstvo u EU negativno odrazilo na nacionalni identitet i kulturu. Kosovo bi bilo izgubljeno, možda ćirilica, promenio bi se odnos prema običajima i veri, otuđenost bi zamenila spontanost, toplinu i druženja. Kod dela ispitanika postoji sumnja u materijalne benefite, jer sumnjaju koliko bi se kvalitet života poboljšao budući da se stanovništvo ne bi podvrglo nametnutim pravilima i standardima što bi kao posledicu imalo opšti revolt i haos. S druge strane, slika Srbije van EU nije sjajna i već joj svedoče.

Većina ispitanih srednjoškolaca je nemotivisana u pogledu bilo kakvog angažmana u vezi sa EU. Izuzev malog broja ispitanika kod kojih je primećen društveni angažman, većina ispitanika je nezainteresovana i ravnodušna u vezi sa bilo čime što podrazumeva EU što, uostalom, i eksplicitno izjavljuju. Generalno, slabo su informisani, ali to ne znači da nisu izloženi informacijama i da pojedine teme ne privlače njihovu pažnju, ukoliko su intenzivno prisutne u javnom mnjenju. Takva tema u vezi sa EU je status Kosova. Međutim, vrsta i nivo dubine informacija je izrazito površan i sveden na opštepoznate floskule s pozitivnom ili negativnom konotacijom. Dubinske argumentacije su uočene kod malobrojnih društveno angažovanih ispitanika. Društvene mreže, porodica i škola su najčešći agensi informisanja, čak i tradicionalni medij, poput televizijskog programa, kao pasivni emiter informacija, ali im ne veruju. U opštoj kakofoniji i prenatrpanosti informacijama poverovaće ličnom iskustvu ili iskustvu bliske osobe (rođaci, prijatelji vršnjaci). Kada je u pitanju EU, neće verovati svim vršnjacima već onima koji žive ili se školuju u državama EU. Neposredno svedočanstvo se istaklo kao važan kriterijum u sagledavanju prikupljenih informacija.

Ispitanici su otvoreni za promene, i pored evidentnog straha, ali ne na nivou političke zajednice, već na ličnom planu. U neku ruku ideja pristupanja EU je svedena na lični čin. Sumnje u dobre namere EU, nepoverenje u pozitivan ishod procesa pristupanja i strah od posledica čitavog procesa nameće preseljenje u države članice EU kao poželjnu životnu strategiju. Obrazloženjeje sledeće: ukoliko je već neizvesno ovde, prilagodićemo se evropskom okruženju, jer postoji više mogućnosti i prilika, bilo da je reč o nastavku studiranja ili zaposlenju. Srednjoškolci su svesni problema u svom okruženju, ali nisu uvereni da se išta može promeniti na kolektivnom planu. Upravo zbog toga je mali potencijal za njihov ozbiljniji društveni angažman bilo u lokalnom okruženju, ili na bilo koju temu u vezi sa EU.

Postoje značajne rodno specifične razlike u stavovima i interesovanjima srednjoškolaca u vezi s pristupanjem EU, uređenjem društva i očuvanjem nacionalne kulture. Među ispitanicama je zabeležena kontradiktornost, što ostavlja prostor za dalja istraživanja i objašnjenja. Ispitanice su istovremeno i naklonjene EU i prilično skeptične po pitanju posledica pristupanja Srbije. Takođe, ispitanice su okruženje u Srbiji sagledale pretežno u negativnom svetlu. Za razliku od ispitanika ispitanice iskazuju veću zainteresovanost za uređenost društva i poštovanje pravila (ali istovremeno i skepticizmu u pogledu realizacije istih u Srbiji), dok ispitanici pokazuju veće interesovanje za politička pitanja, posebno status Kosova. Dalje, primećuje se manja informisanost i nezainteresovanost ispitanica za praćenje društveno-političkih događaja, uključujući i pitanja vezana za EU, u poređenju s ispitanicima koji pokazuju veći društveni angažman.

Sveukupno posmatrano može se zaključiti da su nemotivisanost, nepoverenje i strah ozbiljne barijere u izgradnji pozitivnog odnosa srednjoškolaca prema članstvu Srbije u EU i javnog angažovanja u tom smislu. Prepreke nisu stvorene preko noći već su posledica dugotrajnog i iscrpljujućeg procesa evrointegracija Srbije koji traje bezmalo dve decenije bez opipljivih rezultata. Imajući u vidu navedeno, kao i ograničene domete projekta (trajanje, obuhvat grupe, geografski opseg) formulisane su preporuke za izradu kurikuluma za rad sa srednjoškolcima, čime se lista mogućih pristupa u radu sa ovom populacijom ne iscrpljuje.

Svrha kurikuluma je dvosturka: da zainteresuje srednjoškolce za društveno-političke teme (uključujući i EU) i da izgradi veštine kritičkog mišljenja. Prvo jer su srednjoškolci nezainteresovani, drugo zato što su neinformisani i skloni prihvatanju informacija iz okruženja. U tom smislu je potrebno u što većoj meri razvijati veštine argumentovane rasprave među srednjoškolcima o izazovima iz njihovog okruženja i podsticati debate o rešenjima (u okviru kojeg bi uvek jedno od rešenja uključivalo perspektivu uticaja pristupanja EU).

Potrebno je primeniti modele rada sa srednjoškolcima koji bi istovremeno bili informativni, omogućili aktivno uključivanje, timski rad i kreativno stvaralaštvo. U tom smislu, radioničarski rad, terenska istraživanja na zadatu temu, organizovane debate, simulacije, stvaranje zajedničkih publikacija ili bilo koji drugi komunikativno bogati, kreativni oblici timskog rada imaju veću mogućnost za podsticanje angažmana srednjoškolaca od kampanja, koje mogu biti vizuelno atraktivne i informativno bogate, ali srednjoškolce svodi na pasivne konzumente.

Potrebno je obraditi teme društvenog angažmana na način prijemčiv srednjoškolcima sa fokusom na rešenja. Simulacije i izlaganje zamišljenom iskustvu su jedan način. Prezentacija priče i primeri vršnjaka iz EU npr. o volontiranju, udruživanju zarad javnog interesa je još jedan način. Realne priče, tj. gostovanja društveno aktivnih srednjoškolaca ili studenata iz Srbije su takođe način obrade ove teme.

Kada je reč o EU, fokus treba da bude na životnim temama, što konkretnijim, istovremeno prilagođen lokalnom kontekstu i nivou znanja i interesovanjima srednjoškolaca. Teme karijerinog vođenja (obrazovanje i zapošljavanje), zaštite životne sredine i bezbednosti (lične sigurnosti) imaju potencijal za pozitivan prijem među srednjoškolskom populacijom. Pored toga potrebno je da se istraže i

lokalno specifične teme, što može biti zanimljiv terenski rad za srednjoškolce. Važno je ne potencirati teme visoke politike i međunarodnih odnosa. Takođe, ukoliko je moguće, ne potencirati temu statusa Kosova. Iako najprisutnija, ipak ima izuzetan emotivni naboj, oskudan prostor za iskorak iz društveno poželjnog razumevanja i izrazito negativnu konotaciju u odnosu na EU.

Potrebno je sagledavanje odabrane teme iz više izvora. U tom smislu važno je podsticati iznošenje ličnih iskustava u vezi sa odabranim temama ili npr. eventualnim putovanjima u EU, ukoliko tema dozvoli. Pored toga, poželjno je da se podstiče razgovor o iskustvima bliskih vršnjaka ili rođaka, pre svih onih koji žive ili rade u EU. Istraživanjem je utvrđeno da je neposredno svedočanstvo važna karakteristika izvora od poverenja i očekivano je da viđenja neposrednih aktera izazovu više interesovanja i budu uverljivija. Konačno, važno je uključiti mlađe stručnjake, zatim strance koji žive u Srbiji, diplomate ili predstavnike civilnog društva (poželjno omladinske aktiviste), jer su takođe neposredni akteri reformskih procesa u Srbiji, a stručnost koju poseduju, takođe, važna karakteristika izvora od poverenja.

LITERATURA

Evropski pokret u Srbiji, Fakultet političkih nauka. (2016). Srbija i Evropa u očima mladih. Prezentacija. Beograd. (Dostupno:) https://www.emins.org/wp-content/uploads/2018/03/dokumen.tips_srbija-i-evropa-u-ooei-ma-mladih-ima-mladih-srbija-i-evropa-u-ooeima-mladih.pdf

Ninamedia Research. (2022). Istraživanje položaja i potreba mladih u Republici Srbiji – terensko istraživanje. Beograd: Ministarstvo turizma i omladine. (Dostupno:) <https://shorturl.at/bnxy4>

Popadić, D., Pavlović, Z. i Mihailović, S. (2019). Mladi u Srbiji 2018 / 2019. Beograd: Fondacija Fridrih Ebert (Dostupno:) <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/belgrad/15295-20190411.pdf>

Stojanović, B. i Ivković, I. (2022). Alternativni izveštaj o položaju i potrebama mladih za 2022. godinu, Beograd: Krovna organizacija mladih Srbije. (Dostupno:) <https://koms.rs/wp-content/uploads/2022/08/Alternativni-izves%CC%8Ctaj-o-poloz%CC%8Caju-i-potrebama-mladih-za-2022.-godinu.pdf>

Tomanović, S. i Stanojević, D. (2015). Mladi u Srbiji 2015. Stanja, opažanja, verovanja i nadanja. Beograd: Fondacija Fridrih Ebert. (Dostupno:) <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/belgrad/12065.pdf>

